कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक
हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र M297. विषय काव्य.
नाव. भरतचम्पू (३ स्तबक) मुद्रित.
लेखक/लिपीकार अनंतभट्ट.
पृष्ठ २८ काळ शके 1786 पूर्ण/~~अपूर्ण~~

अथचंपुभारतसटीकतृतीयस्तबक प्रारंभः

श्रीगणेशायनमः॥ पितृव्येति अथपृथापुत्रः एषः धर्मराजः पितृव्यस्य धृतराष्ट्रस्यवाचा आज्ञयाहरिंश्रीकृष्णंपुरोधाय अग्रतः कृत्वाबलौघैः सेनासमूहैः समंपयानथा
परस्परस्नेहंभ्रातृपंचकस्यान्योन्यप्रीतिंमातुंपरिमातुमिवेतिफलोत्प्रेक्षा खांडवशब्दः पूर्वोयस्यतंप्रस्थंखांडवप्रस्थमित्यर्थः शब्दच्छलेनपरिमाणविशेषंयंयोज
गाम यथाकश्चित्कंचित्पदार्थंपरिमातुंप्रस्थादिमानस्थलेगच्छतितद्वत् १ ॥ गद्यं ॥ अथवनंवनं अभवत् तस्मिन्वनीभवतिवनीपकजनमनीषितानांयाचकजनम
नोरथानांपूरकाः पूर्णकर्तारोयेपुरुकुलावनीपाः पौरवभूपालाः तेषांसुरसुरभिगोष्ठेः कामधेनुसमूहस्यगोष्ठीनेपूर्वंभूतंगोष्ठंतस्मिन्देशे गोष्ठगोस्थानकंतत्तुंगं।

पितृव्यवाचायपृथातनूजोहरिंपुरोधायसमंबलौघैः परस्परस्नेहमिवेषगातुंप्रस्थंपयौखांडवशब्दपूर्वं १ गद्यं॥ तत्रवनीभवतिवनीप
कजनमनीषितपूरकपुरुकुलावनीपसुरसुरभिगोष्ठीगोष्ठीनेदेशेप्रविश्यस्मरणमात्रनयनपात्रेणासकलशिल्पपारदृश्वकर्मणाविश्व
कर्मणानिर्मापितंकामनीयकविलोकनसफलप्रविस्मयभारगुरुतरानमरान्वोढुमक्षमतयाक्ष्मातलमवलंबमानैर्विमानैरिवकुरुविं
दमणिमंदिरैरभ्रंलिहैर्जंभारिपुनिदेशेनलंभितनन्नामोपपदंहरिप्रस्थमधिष्ठिताययुधिष्ठिरायविनिवेद्यस्वपुरीपिस्फुषमामीदृशींपरी
क्षितुमिवस्यंदनेनयदुनंदनेनप्रययौ १
गोष्ठीनंभूतपूर्वकमित्यमरः प्रविश्यस्मरणमात्रेणनयनपात्रेणप्रत्यक्षदृश्येनसकलानांशिल्पानांकौशलानांपार
दृश्वानिपारंदृष्टवंतिकर्माणियस्यतेनविश्वकर्मणाप्रयोज्यकर्त्रानिर्मापितंउत्पादितंहरिप्रस्थंइंद्रप्रस्थंअधिष्ठितायमुधिष्ठिरायविनिवेद्यसमर्प्यस्वपुरेपिद्वारकाया
मपिईदृशींइंद्रप्रस्थतुल्यांसुषमांपरमशोभांपरीक्षितुंपरीक्षांकर्तुमिवेत्युत्प्रेक्षा द्वारकाहरिप्रस्थयोः विश्वकर्मकृतत्वादितिभावः यदुनंदनेनश्रीकृष्णेनस्यंदनेन-

कृत्वाप्रययेप्रयाणंकृतं कीदृशंहरिप्रस्थं कामनीयकस्यरमणीयतायाः विलोकनेनसफलमानांविस्मयानां आश्चर्याणांभारेणगुरुतरान् अमरान् देवान् वोढुंव हनंकर्तुं अक्षमतया असमर्थतया क्षमातलं भूतलं अवलंबमानैः भूतलेतिष्ठद्भिरित्यर्थः विमानैरिवेत्युत्प्रेक्षा कुरुविंदमणीनां पद्मरागमणीनांमंदिरैः अभ्रं लिहं गगनस्पृक् तथाजंभरिपुनिदेशेन इंद्राज्ञयालंभितंप्रापितं तन्नामइंद्रइतिनामउपपदं पूर्वपदंयस्यतत् १ अथइंद्रप्रस्थाधिष्ठानानंतरं प्राणायमानाप्रा णवदाचरंतीमहिलाद्रौपदीस्त्रीयेषांतान् इमान् पांडवान् अनुजिघृक्षुः अनुग्रहंकर्तुमिच्छुः अपारः अनंतः भूमामहत्वंयस्यसः एणाजिनेनमृगचर्मणाघटितं

प्राणायमानमहिलानथपांडुपुत्रानूक्षोणाविमाननुजिघृक्षुरपारभूमा एणाजिनेनघटितोद्गमनीयकृत्योवीणानिनादरसि कोमुनिराविरासीन् २ तपोनिधेरागमनेनसद्यःसभाविभोःस्तब्धजनारवापि वीणारवानुद्रुतभृंगमालाकोलाहलैर्घोषितदि ङ्मुखाभूत् ३

कृतंउद्गमनीयकृत्यंधौतवस्त्रयुग्मकार्ययेनसः तत्स्यादुद्गमनीयं यद्धौतयोर्वस्त्रयोर्युगमित्यमरः यस्यधौतवस्त्रो त्तरीयवस्त्रस्थाने एणाजिनमेववर्तत इत्यर्थः वीणायानिनादेशब्देरसिकः लुब्धःमुनिः नारदऋषिः क्षोणौ पृथिव्यां आविरासीत् प्रत्यक्षोबभूव २ तपो निधेः नारदऋषेः आगमनेनसद्यः तत्कालेविभोराज्ञः सभास्तब्धः जनारवोलोकशब्दोयस्यां तथाभूतापिवीणारवं अनुद्रुता वीणाशब्दमाधुर्यं अनु- लक्ष्य आगतायाभृंगमालातस्याः कोलाहलैः कलकलैः घोषितानिशब्दयुक्तकृतानिदिङ्मुखानिदिक्प्रदेशायस्याः तथाभूता अभूत् अनेनकल्प वृक्षपुष्पमकरंदमपहायभ्रमरागमनकथनेनवीणाशब्दमाधुर्यातिशयोद्योत्यते ३ ७ ७ ७ ७

सं·भा· विनीतः नम्रः अयंनृपः धर्मराजः देवमुनिंदृष्ट्वा मौलिस्रजामुकुटसंबंधिपुष्पमालानांधूलिमधूलीनांपरागमकरंदानांवृंदैः तंनारदं अंघ्रियुग्मेसपंकंसकर्द टी·स्त·
२ मंविधायकृत्वा आत्मानंविपंकंविगतकर्दमंव्यतानीत् अकरोत् इत्याश्चर्यं अंघ्रियुग्मेमस्तकस्थापनपूर्वकप्रणम्य आत्मानंविगतपापमकरोदितिना २
श्चर्यमितिभावः ४ मेध्यांपवित्रांवृसींतृणमयासनं अधिगतस्यप्राप्तस्यतृणासनेउपविष्टस्येत्यर्थः विरिंचिसूनोः ब्रम्हपुत्रस्यनारदस्यसन्निधिं आस्था
य आसाद्य उदारामहतींमुत्तहर्षंयेषांतेषां कुरूणांपांडवानांचित्तानितस्यनारदस्य अद्भुतागमनेयोहेतुःकारणंतस्यपरिच्छिदायांइयत्तयानिय

दृष्ट्वानृपोदेवमुनिंविनीतोमौलिस्रजांधूलिमधूलिवृंदैः सपंकमाधायतमंघ्रियुग्मेविपंकमात्मानमयंव्यतानीत् ४ मेध्यां
वृसीमधिगतस्यविरिंचिसूनोरास्थायसन्निधिमुदारमुदाकुरूणां तस्याद्भुतागमनहेतुपरिच्छिदायांचित्तानिदूरप
थवर्तनतामवापुः ५ निकुंचितेतेनधृतानिजांकेविपंचिकामौनमवाप्यतस्थौ पांचालिकावंदनवादशैलीमाधुर्यमा
कर्ण्यविलज्जितेव ६

मने दूरपथेवर्तितेतानि दूरपथवर्तनानितेषांभावस्तत्तातां अवापुः एतदर्थमयमागतइ
तिमनसिनिश्चयोनाभूदितिभावः ५ तेननारदेननिकुंचितेसंकुचितेनिजांकेस्वोत्संगेधृताविपंचिकावीणामौनंअवाप्यशब्दंविसृज्येत्यर्थः त
स्थौ तांनिःशब्दवीणामुत्सृज्येतने पांचालिकायाः द्रौपद्याःवंदनवादशैल्या अभिवंदनसंबंधिवाग्रीतेः माधुर्यं आकर्ण्य द्रौपदीकंठमाधुर्यंश्रुत्वेत्य २
र्थः विलज्जितेव लज्जांप्राप्तेव पांडवान्प्रति किंचिद्वक्तव्यमस्तीतिवीणावादनंतेन त्यक्तमितिभावः ६ ॥ ॥ ॥

अमुना राज्ञा धर्मराजेन समुचितेषु योग्येषु सभाजनेषु पाणिविधृतैः करधृतैः पात्रैः गंधपुष्पादिपूजापदार्थभाजनैः चपलैः वेत्रैश्च क्रमेण निर्वर्तितेषु पूजया सुखितेषु रभसेन वेगेन निवर्तितेषु अपसारितेषु च सत्सु धातृसूनुः नारदः स्मित्वा ईषद्धास्यं कृत्वा मियो रहसि गिरं अभाषत द्वाभ्यां चकाराभ्यां योग्येष्वपि पात्रवेत्रजन्यसंतोषापसारणसाहित्यं द्योत्यते ७ हे पांडवाः युष्माभिः लाक्षागृहात् अच्याविगृहदाहात्पूर्वं निर्गतं इति यत् साक्षात् रतिरिव प्रिया व्यवाहि व्यूढा इति यत् तत् द्वयं सतां मुदे हि हर्षायैव अनेन असतां दुर्योधनादीनां दुःखाय जातमिति ध्वन्यते ८ स्वतः परोपदेशादिकारणं विना स्वात्मनैव भातास्फुरद्रूपा मे

राज्ञामुना समुचितेषु सभाजनेषु पात्रैश्च पाणिविधृतैश्चपलैश्च वेत्रैः निर्वर्तितेषु रभसेन निवर्तितेषु स्मित्वा मियो गिरमभाषत धातृसूनुः ७
लाक्षागृहाद्यदच्याविसाक्षाद्विरतिः प्रिया पद्ध्यवाहि च युष्माभिस्तद्द्वयं हि सतां मुदे ८ स्वतो भानमतीनां वः कुतो वान्यानुशासनं मौ
नं तु सुहृदा स्थेयं दूनं वक्तारमावहेत् ९ अष्टमी किल शिखा वधूरियं भाति याजमखवेदिबर्हिषः यूयमभ्रसरितावृतान्वयाः पावनः
खलु भवत्समागमः १०

तिर्यषां तेषां वः युष्माकं अन्यानुशासनं अन्यशिक्षा कुतः कुतोपि नेत्यर्थः तर्हि केनापि शिक्षावचनं मा वक्तव्यमिति चेदत्राह मौनमिति सुहृदे मित्राय सुहृदा मित्रेण वा वक्तव्ये अर्थे मौनं तु वक्तारं दूनं दुःखसंतप्तं आवहेत् कुर्यात् अतो मित्रेण स्वतो भानमतीनां स्वसंतापपरिहाराय वक्तव्यमित्यर्थः ९ इयं वधूः जाया द्रौपदी याजस्य याजर्षेः मखवेदेः यज्ञकुंडसंबंधिनः बर्हिषः अग्नेः बर्हिः शुष्मा कृष्णवर्त्मेत्यमरः अष्टमी शिखा किल ज्वालेव भाति सप्तार्चिरग्निरस्ति इयं तदुत्पत्तिप्रभावा पावनत्वादिधर्मेण तस्याष्टमी अर्चिः किमित्युत्प्रेक्षा यूयं भवंतः अभ्रसरिता भागीरथ्या आवृतः स्वीकृतः अन्वयो वंशो येषां तथाभूताः भवंतः

भागीरथ्याः पौरववंशज शंतनुभार्यत्वात् रतान्वयइत्युक्तं अतः तयाशाकं भवतांसमागमः पावनः खलु पवित्रएव अग्निभागीरथ्योः पावनत्वात् तत्संबंधत्तया
युष्माकंसमागमः पवित्रएवेतिभावः १० जायया एकभार्यया पतिभिः बहुपतिभिश्चदंपतिशब्दः जायाचपतयश्चेतिविग्रहेण एकजायाबहुपतिवाचकदंप
तिशब्दः कदाचित् नहिजायतेस्मनैवजातः तदर्थस्यलोके अभावात् नोत्पद्यतेस्म अद्भुतस्यलोकविलक्षणत्वादाश्चर्यकारकस्यतस्यजायाचपतयश्चेति
विग्रहविशिष्टस्यदंपतिशब्दस्य अर्थतां अभिधेयत्तां जगत्यांलोके भवंत अनुभवंति ११ एकजायायाः अनेकपतित्वमनर्थमूलमित्याह एकस्मैइति सुधियां
विचार वतामपि एकस्मैइष्टायप्रियपदार्थायस्पृहयालूनांस्पृहांकुर्वतांप्राणिनांनिधनावधिंमरणांतंकलहंकरस्थंहस्ते विद्यमानंफलमित्यर्थः ब्रुवते

जाययाचपतिभिश्चकदाचिज्जायतेस्मनहिदंपतिशब्दः अद्भुतस्यखलुतस्यजगत्यामर्थतामनुभवंतिभवंतः ११ एकस्मैस्पृह
यालूनामिष्टायसुधियामपि करस्थमेवब्रुवतेकलहंनिधनावधिं १२ सुंदोपसुंदौसहजावभीकौस्फुरेषिवकापिसुरांगना
यां अन्योन्यमाहत्यपुरायमस्यमनोभवेषोरिवलक्ष्यमास्तां १३ तत्सोम्लानशरव्यस्यैद्वैधीकरणकेलये भवतांमारचापेषू
भवतांमावधूकृते १४ वदंति १२ एतद्विषये इतिहासमाह सुंदोपसुंदाविति पुरासहजौसोदर्यबंधूसुंदोपसुंदौ एतन्नामकावसुरौस्फुरेषिवकापि
कदाचित्सुरांगनायांतिलोत्तमानाम्न्यांदेवांगनायां अभीकौनिर्भयौकामुकौचतौसंतौ कम्रःकामयिताभीकइत्यमरः अन्योन्यंआहत्यगदाभ्यांताडयित्वाम
नोभवेषोरिव मदनबाणस्येवयमस्यलक्ष्यंवेध्यंआस्तांमृतावित्यर्थः १३ तत्तस्मात् बंधूकृतएकस्त्रीविषयार्थमारस्यमदनस्यचापेषूधनुर्बाणौभवतांयुष्माकं ३

शोभनभ्रातृणांभावः सौभ्रात्रंसुबंधुत्वंतदेवशरव्यंलक्ष्यं तस्यद्वैधीकरणंभेदनंतदेवकेलिः क्रीडातस्यैकेलिंकर्तुमित्यर्थः माभवतांनभवेतां एकस्त्रीकृ
तःयुष्माकंपरस्परप्रीतिभंगोमाभूदितिभावः १४ गद्यं इतिरहस्यंरहसिभवंतपस्विनोनारदस्यनिदेशंआज्ञां शुभः उदर्कः भाविफलंयस्यतथाविधंतर्क
यंतः बुध्याविचारयंतः तेकौंतेयाः तस्यैवनारदस्यैवसमक्षंतीक्ष्णत्वेन असिधारयासगंधांसमानांइमांवक्ष्यमाणांसंधांप्रतिज्ञां आबबंधुः चक्रुः २ गद्यं एते
वयं चातकपक्षिणइव जीवनमयं जीविकारूपं एकैकंवर्षसंवत्सरं अवलंब्यस्वीकृत्य पक्षिपक्षेजीवनमयंउदकमयंवर्षवृष्टिं अवलंब्य अनयाप्रियया-

गद्यं॥ इतिरहस्यंतपस्विनिदेशंशुभोदर्कंतर्कयंतस्तेकौंतेयास्तस्यैवसमक्षमसिधारासगंधांसंधामिमामाबबंधुः २ एते
वयंचातकाइवजीवनमयंवर्षमेकैकमवलंब्यप्रिययासममनया स्मरत्वेन वृत्स्यामस्तथाभूतेष्वस्मासुयोमिथुनकृतापवेशे
देशेदशापिप्रविशेत्सोयंवृजिनंविहातुमजिनंपरिधायस्वकृतसार्थसमर्थापकतीर्थपरिपुष्टास्वष्टास्वदिक्षुत्रिगुणसंख्या
कान्पक्षान्प्रक्षिपेदिति २

समंस्मरत्वेनवत्स्यामः अस्मासुतथाभूतेषुतेननियमेनवर्तमानेषुसत्सुपंचानांमध्येयः मिथुनेनस्त्रीपुंसाभ्यां-
कृतउपवेशः स्थितिर्यस्मिन्तस्मिन्देशेदशापिप्रविशेत् चक्षुषापिईक्षेतसोयंवृजिनंनियमोल्लंघनपापंविहातुं क्षालयितुं अजिनंकृष्णाजिनंपरि
धायस्वकृतसार्थस्यपुण्यसमूहस्य समर्थापकानिसंपादकानियानितीर्थानितैः परिपुष्टासुयुक्तासु अष्टसुदिक्षुतासांदिशांत्रिगुणासंख्यायेषांतान्च
तुर्विंशतिसंख्याकान्पक्षान् एकवर्षमित्यर्थः प्रक्षिपेत् तत्पापक्षयार्थंएकवर्षंतीर्थाटनंकुर्यादित्यर्थः भारतीयादिपर्वणिद्वादशवर्षाणिप्रक्षिपेदितिनिय
मोस्तिएकवर्षमितिकुतउक्तमिदंचिंतनीयं २

पद्यं॥ राजानिदेशाकृत् आज्ञानुवर्ती अभूदितिहेतोः धातृसूनोः अंतःमनसि निरवधेर्निर्मर्यादायाः मुदः हर्षस्य इदं उत्तरार्धोक्तं चिन्हं ज्ञापकं आस अभूत् आसे तिभोवादिकस्य लिटिरूपं तत्स्थनारदस्य पाणिः वीणायाः गुणे तंतौ अंगुलीनां मृद्व्याः कंठगीतेः विवशां विसंवादिरिंगणं वादनार्थं इतस्ततो गमनं अकरोत् इ तियत् हर्षातिशयेन गीतिवादनयोरनुसंधानाभावादिति भावः १५ तस्मिन्मुनींद्रे नारदे नभःसरणिं आकाशमार्गं उत्पतिते उड्डीय गते सति सा मृगाक्षी द्रौपदी पं चसु तेषु पांडुपुत्रेषु समं यथा तथा ववृते समवर्तत दृष्टांतद्वयमाह सांक्रंदनेष्विति संक्रंदनस्य इंद्रस्य इमे सांक्रंदनाः तेषु विटपिषु पंचसु कल्पवृक्षेषु दानलक्ष्मी

पद्यं॥ राजानिदेशकृदभूदितिधातृसूनोरंतर्मुदो निरवधेरिदमास चिन्हं यत्तस्य पाणिरकरोन्मृदुकंठगीतेर्वीणागुणे विवशरिंखण मंगुलीनां १५ तस्मिन्नभःसरणिमुत्पतिते मुनींद्रे सा तेषु पंचसु समं ववृते मृगाक्षी सांक्रंदनेषु विटपिषु वदानलक्ष्मीर्मानोभवेषु जयसिद्धिरिवाशुगेषु १६ विप्रः कश्चन तत्र जालयभुजावुत्क्षिप्य चोरैर्हृता गावो मे निखिला हतोस्मि विधिना वत्सोपि नो शिष्यते राज न्राज्यमिदं विमुंच वसुधां शास्मीति सर्वानिमान् किं वाक्षासयसीति रोषकटुवाग्द्वारं ययौ भूपतेः १७ रिव मनोभवस्य इमे मानोभवाः तेषु आ शुगेषु पंचसु बाणेषु जयसिद्धिरिव १६ नारदस्य पुरतः कृतप्रतिज्ञायाः पालनप्रकारं निरूपयति विप्र इति तत्र इंद्रप्रस्थे जातु कदाचित् कश्चन विप्रः भुजौ उत्क्षि त्य मे निखिलाः गावः चोरैः हृताः नीताः विधिना दुर्दैवेन हतोस्मि मारितोस्मि यतः वत्सोपि नो शिष्यते नो अवशिष्टो भवति हे राजन् इदं राज्यं विमुंच त्यज अहं वसु ४
धां शास्मि दुष्टनिग्रहादिना पालयामि इति उक्त्वा सर्वान् नृपान् किं वा त्रासयसि राज्यत्यागेन स्वल्पसंपत्तीन् करोषि तव प्रजापालने सामर्थ्याभावात् व्यर्थं परराज्या पहारं करोषीति भावः इति रोषेण कटुः परुषा वाक् यस्य तथा भूतः सन् भूपतेः द्वारं ययौ जगाम १७

अथविप्राक्रोशानंतरंमधुरंसुंदरंस्मितंईषद्धास्यंयस्यसःविजयःअर्जुनःआसनादुत्थितिं उत्थानंकृत्वाअंघ्रौनत्वाहेब्रह्मन् इहस्थलेमांभृत्यंदासंसमवेक्ष्य म
यिदासभावंमत्वेत्यर्थः क्षणंसहस्व अधुनातेगावःस्वयंआव्रजेयुःआगमिष्यंतीत्यर्थः इतिवचनेन आश्वास्यपुरःआदौदस्यून्प्रतिमनसाप्राविक्षत्प्रवेशंकृत
वान् ततोनंतरंशस्त्रायशस्त्रमानेतुंनृपतेःधर्मराजस्यगेहंप्राविक्षत् १८ तत्रगृहेतरस्विनावेगवताअनेनगंतव्यस्थलविचारशून्यताद्योत्यते तेन अर्जुनेन चक्षुषा
करणेन अंगनायाःसखासुहृत् द्रौपदीसहितइत्यर्थः जगृहे गृहीतःदृष्टइत्यर्थः चेत्यपरं पाणिनासशरंशरासनंधनुःजगृहे उभयत्रहेतुमाह पूर्तयइति सपदि

दृष्ट्वातंमधुरस्मितोथविजयःकृत्वासनादुत्थितिंनत्वांघ्रीसमवेक्ष्यभृत्यमिहमांब्रह्मन्सहस्वक्षणं गावस्तेस्वयमाव्रजेयुरधुनेत्या
श्वास्यदस्यून्पुरःप्राविक्षन्मनसाततस्तुनृपतेःशस्त्रायगेहंस्वयं १८ तत्रैतेनजगृहेतरस्विनाचक्षुषान्नृपतिरंगनासखःपाणि
नाचसशरंशरासनंपूर्तयेसपदिविप्रवासयोः १९ विनिर्गतोसौविशिखानिवस्वकान्विमुक्तजीवान्विसृजन्व्यतस्करान् नितांतवेगामि
वगोपरंपरांनिवर्तयामासशुचंद्विजन्मनः २०

एकसमयावच्छेदेनविप्रवासयोःविप्रवासस्यप्रतिज्ञाततीर्थयात्रार्थंदेशांतरप्रवास
स्यपूर्तयेपूर्त्यर्थंगोभिःविप्रवासस्यविप्रगृहस्यपूर्त्यर्थंच १९ तद्गृहात्विनिर्गतःअसौ अर्जुनःस्वकान् स्वकीयान् विशिखान् बाणानिवतस्करान् विमु-
क्ताजीवाअसवोयैस्तान् अथचगतप्राणान् विरचय्यकृत्वानितांतःवेगोयस्याःतांद्विजन्मनःविप्रस्यगोपरंपरांगोसमूहमिवनितांतवेगांशुचंशोकं
निवर्तयामास क्रमेणअपनीतवान् अपहृतवांश्चेत्यर्थः २० ॥ ॥ ॥ ॥

तदनु तदनंतरं वियोगभीरोः वियोगो योगाभावस्तत्र भीरुर्भयशीलः तस्य नरेंद्रस्य नराणां इंद्रः मनुष्यश्रेष्ठः तस्य धर्मराजस्य पवित्रैः पूतैः बाष्पैः नेत्रोदकैः पार्थस्य पृथाया अयं पार्थः अर्जुनः तस्येदमित्यण् तीर्थोपगमात् तीर्थेषु उपगमः तस्मात् गंगादिषूपगमात् प्रागेव पूर्वमेव प्रयाण नम्रे प्रयाणाय यत् नम्रः तस्मिन् स्वमौलौ स्वस्य मौलिः तस्मिन् स्वकीयमूर्धनि नियमाभिषेकः नित्यनियमाय स्नानं जज्ञे २७ गद्यं॥ धीरधीः सोऽर्जुनः अत्युच्छ्रितेन महता कृच्छ्रेण राज्ञः गृहीता आभ्यनुज्ञा आज्ञा येन तथाभूतः सन् कल्कं कस्य एकांते द्रौपद्या सहासीन धर्मराजदर्शनजन्यपापस्य लंघनाय दूरीकरणाय घनं निबिडं वल्कलं वृक्षत्वचं परिधाय

प्रयाणनम्रेन तदनु स्वमौलौ पार्थस्य जज्ञे नियमाभिषेकः । प्रागेव तीर्थोपगमात् पवित्रैर्बाष्पैर्नरेंद्रस्य वियोगभीरोः २१ गद्यं॥
सधीरधीरत्युच्छ्रितेन कृच्छ्रेण राज्ञो गृहीताभ्यनुज्ञो वल्कलं घनं कल्कलंघनाय परिधाय मलयानिलवद्भव मनुष्यधर्मणा राज
न्वतीं काष्ठां प्रतिष्ठमानस्तपः प्रसादितस्य भगवतो भवानीवल्लभस्य साक्षात्कृपामिव भगीरथरथानुसारिणीं तरंगिणीमुपगम्य
तत्र पवित्रास्वथो वीचिषु सायंतननियमाय ऋचो घमर्षणीर्जपन्मज्जनमकार्षीत् ५

मलयानिलइव दाक्षिणात्यवायुरिव मनुष्यधर्मणा कुबेरेण-
राजन्वतीं सुराजपरिपालितां काष्ठां दिशं उत्तरदिशमित्यर्थः प्रतिष्ठमानः प्रस्थानं कुर्वन् तपसा प्रसादितस्य भगवतो भवानीवल्लभस्य शिवस्य साक्षात् प्रत्य
क्षमूर्तिमतीं कृपामिव भगीरथस्य राज्ञः रथानुसारिणीं रथमनुलक्ष्य गमनकर्त्रीं तरंगिणीं नदीं भागीरथीमित्यर्थः उपगम्य तत्र तत्स्थले पवित्रासु भागी ५
रथ्याः वीचिषु सायंतननियमाय सायंकालीननियमं कर्तुं अघमर्षणीः ऋचः जपन् मज्जनं निमज्जनं अकार्षीत् ५ ॥ ॥ ॥

पद्यं॥तत्रभागीरथ्यांकाचित्भुजगसुताउलूपीनाम्नीनागकन्यातंअर्जुनंदृष्ट्वासंतुष्टाअतएवमिथःएकांतेरिरंसुःरंतुमिच्छुःसतीहृदयमिवमनइवगेहंआनयत्आ
नीतवती।यथादेौमनस्यानीतवतीतथागृहेप्यानयदित्यर्थः।भुजगसुतामुल्लेखते सायंकालेनालीकात्कमलात्सकाशात्कुवलयेचंद्रविकासिकमलेयःसंक्रमः
उड्डीयगमनंतस्मिन्कर्मणिस्खलित्वाअधःपयसिमग्नानिमग्नारमेवलक्ष्मीरिवएतेनतस्याःलोकविलक्षणंसौंदर्यंद्योत्यते २२ तत्रस्वगृहेएषाभुजगसुता हृ-
दिमनसिप्रहृष्यमहानंदंप्राप्यमदनसदृशंमनुष्यंअर्जुनंफणिनांरतैःमदनोत्सवैःसंतर्पयितुंसंतुष्टंकर्तुंउत्सेहेउत्कंठिताबभूव २३ तस्याःभुजगेंद्रपुत्र्याःस्वभा

नालीकात्कुवलयसंक्रमेस्खलित्वामग्नाधःपयसिरमेवतत्रकाचित् तंदृष्ट्वाभुजगसुतामिथोरिरंसुःसंतुष्टाहृदयमिवानयत्स्वगेहं
२२ प्रहृष्यहृदितत्रैषामनुष्यंफणिनांरतैः संतर्पयितुमुत्सेहेवंदर्पसममर्जुनं २३ भोगायतस्याभुजगेंद्रपुत्र्याःफूत्कारएवस्फुट
सीत्क्रियासीत् ॥ कस्तूरिकाकोऽजनिकंठकांतिःफणामणिःपल्लवशेखरोभूत् २४ पाण्योर्ज्यामर्शकाठिण्यंतस्यतत्कुच
मर्दने तस्याश्चतन्मुखास्वादेफलायाभूद्द्विजिह्वता २५

वसिद्धफूत्कारएवभोगायअर्जुनस्यसुखंदातुंस्फुटासीत्क्रियासीत्कारःआसीत् तया
कंठसंबंधिकृष्णकांतिःकस्तूरिकाकःकस्तूरीलेपःअजनिजातःफणासंबंधिशोणमणिःपल्लवशेखरःपल्लवावतंसःअभूत् तस्याःशरीरेस्वतःसिद्धवस्तुवृंद
मस्यसुखायजातमितिभावः २४ तस्यअर्जुनस्यहस्तयोःज्यामर्शेनबाणप्रक्षेपसमयेमौर्वीस्पर्शेनयत्काठिण्यंतत्तस्याःकुचयोःमर्दनकर्मणिफलायउ
पयोगायअभूत् तथातस्याःनागकन्यायाःद्विजिह्वतातस्यमुखास्वादेतद्ग्रहणकर्मणिफलायअभूत् २५ ॥ ॥ ॥ ॥

चक्षुःश्रवस्तन्व्याः नागकन्यायाः स्मरते सस्रवान् हेतोः दृशोः नेत्रयोः मीलनं कृतं ततः तस्य अर्जुनभणितवैदग्धीं रतिकूजितचातुर्यं कानने कौमुदीं अरण्यसंबंधि
चंद्रज्योत्स्नां चके तस्याश्चक्षुःश्रवस्त्वात् नेत्रमीलने भणितश्रवणप्रतिबंधात् अरण्यचंद्रिकेव निष्फला जातेत्यर्थः अत्र चक्षुःश्रवस्तन्व्या इति साभिप्रायविशे
ष्यसत्वात् परिकरांकुरालंकारः २६ तया नागकन्यया इरावान् एतन्नामकः पुत्रः सुषुवे प्रसूतः तमुत्प्रेक्षते प्रियस्य अर्जुनस्य रतेः श्लाघया कंपायस्य तस्मा
त् शिरसः सकाशात् अंतः पश्चात् शरीरांतर्वर्तिमार्गात् अधः च्युतः भ्रष्टः मणिरिव फणारत्नमिव २७ सः अर्जुनः तत्र नागकन्यागृहे इति उक्तवृत्तांतेन ए... कि

सुखान्वक्षुःश्रवस्तन्व्याः स्मरते मीलनं दृशोः चक्रे भणितवैदग्धीं तस्य कानने कौमुदी २६ श्लाघाकंपात्प्रियरतेः शिरसोंतः पश्चादधः च्युतो
मणिरिवेरावान् सुषुवे तनयस्तया २७ इत्येकिकां स रजनीमपनीय तत्र श्वासैः समं स्वकुलसंभवपृष्ठमित्रैः मुक्तस्तया तटगतोनुचरान्द्वि
जातीनंतर्वतोऽद्भुतरसैरतनोत्स्ववृत्या २८ उलूपिकायारतिदंशनैस्तैरुन्मस्तकं मोहमिवापनेतुं उदग्रवीर्यौषधिजन्मभूमिमुमागुरुं शैलमयं
मपेदे २९ कां एकां रजनीं अपनीय यापयित्वा तया स्वकुले संभवः उत्पत्तिर्येषां तेषां नागानां पृष्ठस्य पृष्ठभागस्य मित्रैः तत्सदृशैः दीर्घैरित्यर्थः दर्वीकरो दी
र्घपृष्ठ इत्यमरः श्वासैः विरहदुःखजन्यदीर्घश्वासैः समं मुक्तः ततः तटगतः सन् स्ववृत्या एकरात्रोदकवासरूपस्वचरित्रेण ये अद्भुतरसाः तैः अनुचरान् द्विजातीन्
ब्राम्हणान् अंतर्वतः सगर्भान् अतनोत् चकार अद्भुतरसविशिष्टान् चकारेत्यर्थः २८ अयं अर्जुनः उलूपिकायाः एतन्नामकनागकन्यायाः तैः प्रसिद्धैः रत्यां दंशनैः
दंतक्षतैः उन्मस्तकं उदयप्राप्तं मोहं मूर्छामपनेतुमिवेति फलोत्प्रेक्षा उदग्रं महत् वीर्यं सामर्थ्यं यासां तासां ओषधीनां जन्मभूमिं उत्पत्तिस्थानं उमाया गुरुं पितरं हिमवंतं ६
शैलं प्रपेदे २९

तस्मिन्हिमाचले सोऽर्जुनः सिद्धानां देवविशेषाणां मिथुनानि स्त्रीपुरुषद्वंद्वानि यत्पशुपतेः शिवस्य भालाद्यवयवकर्तृकस्य अपदानस्य पूर्ववृत्तकर्मणः पद्यंप्रबंधं गायंति तत् अशृणोत् अपदानं कर्मवृत्त मित्यमरः कस्यावयवस्य कस्मिन्नपदानकर्मेतदाह फालस्येत्यादिना फालस्य ललाटस्य पंचविशिखेव मदने ललाटस्थाग्न्यात्मकतृतीयनेत्रेण मदनो दग्धः तथा पदयोः कृतांते यमधर्मे स्वभक्तमार्कंडेयजीवात्मानं नेतुमागतस्य शिवेन पादप्रहारः कृतः तथा हासस्य दानवानां पुरेषु त्रिपुरेषु पृथिव्यात्मकरथादियुद्धीयमहासामग्रीं कृत्वागतेन शिवेन त्रिपुरात्मकं रिपुं तुच्छं दृष्ट्वा अट्टहासः कृतः तेनैव तद्दाहसिधैर्यादिना शोऽजातः

फालस्य पंचविशिखे पदयोः कृतांते हासस्य दानवपुरेष्ववलोकनस्य शंबायुधे पशुपतेरपदानपद्यं गायंति सिद्धमिथुनान्यशृणोत्स तस्मिन् ३० तत्र तत्र स तस्य हिमाचलस्य खुरपुटविनिमर्यविन्यासचंद्रांकितैर वनारपयैरपरोमंयफेनशकलतारांकितैः प्रतीरनमेरुतलोपवेशैरप्यनुमेयहरवृषभस्वैरविहारास्फटकसरसीषु वृजिनानि विशोध्य वनमदावलकलभविदलिततरल सरलद्रुमप्रवालपरिमलसुरभिलेनोपत्यकावर्त्मना दिविभुविभरणकुशलाभ्यां महेंद्राभ्यां परिगृहीतां हरितमवजगाहे ५

तथा अवलोकस्य दर्शनस्य शंबायुधे वज्रायुधे इंद्रे कदाचित् शिवदर्शनार्थं इंद्रः कैलासं गतः तत्र द्वारिरूपांतरेण स्थितं शिवमवमत्यांतर्गच्छन्निंद्रस्तेन निषिद्धः ततस्तं हंतुं वज्रमुद्यतवान् ततः शिवेनावलोकनेनैव सर्वावयवेषु स्तब्धः कृतः ३० गद्यं ॥ सः अर्जुनः हिमाचलस्य तत्र तत्र तासु तासु स्फटकसरसीषु नितंबसरोवरेषु वृजिनानि पापानि विशोध्य क्षालयित्वा वनमदावलकलभैः वनगजशिशुभिः विदलिताः भग्नाः तरलानां चंचलानां सरलद्रुमाणां ये प्रवाला

र॰ भा॰ पल्लवाः तथापरिमलैः सुगंधैः सुरभिलेनसुगंधिना उपत्यकावर्त्मना अद्रिसमीपभूमिमार्गेण महेंद्राभ्यां मघवन्महेंद्राचलाभ्यां परिगृहीतांस्वीकृतां ह टीका॰
७ रित् दिशं प्राचींदिशमित्यर्थः अवजगाहे प्रविवेश कथंभूतास कटकसरसीषु खुरपुटानां विनिमयेनये विन्यासाः एकं पादमग्रेस्थापयित्वा पूर्वस्थापितान्य ३
पादमुत्थाल्य तदग्रेस्थापनं तद्रूपाः तैः चंद्रकितैः संजातमयूरबर्हचंद्रकसदृशचिन्हैः संजातचंद्रसदृशचिन्हैर्वा अवतारपथैः अभ्यंतरगमनमार्गैरपि
तथारोमंथफेनशकलैः चर्वितचर्वणसंबंधिफेनखंडैः कृत्वातारकितैः संजाततारकैः प्रतीरनमेरूणां तटसंबंधिनमेरुवृक्षाणांतलेषु उपवेशैरपि अनुमे-

पंफुल्यमाननवकेतकपांसुगर्भैः पर्यंतनिर्झरजलैः कलिताभिषेकः पार्थः सतनजनकाभिधयेवहृष्टः पादेचिरंपरिचचारगिरिं
महेंद्रं ३१

पाः हरवृषभस्यस्वैरविहाराः स्वच्छंदक्रीडाः यास कथंभूताभ्यां महेंद्राभ्यां दिविस्वर्गेभुविचभरणयोः क्रमेणपालनधारणयोः कुशलाभ्यां ५ पद्यं॥ तत्रतस्यांवि-
शि सः पार्थः जनकस्य पितुरिंद्रस्य अभिधयानाम्ना हृष्टः सन् नूनिव महेंद्रंगिरिं पादेचरणे प्रत्यंतपर्वते चिरंपरिचचार पूजयामास परितोबभ्राम वक्रीदृशः पार्थः ७
पंफुल्यमानानि भृशंविकसंति यानिनवानिकेतकानिकेतकीपुष्पाणितेषांपांसवः परागाः गर्भेयेषांतैः पर्यंतेप्रांतभागेनिर्झरजलैः कलिताभिषेकः कृतस्नानः ३१

अयंअर्जुनः रतिपतेःमदनस्यरथे मलयानिलंकरोतितयाभूतेनअद्रिणामलयाचलेनेत्यर्थः लांछितायांयुक्तायांदिशिदक्षिणस्यांदिशीत्यर्थः दत्तचक्षुः
तांदिशमवलोकयन्सन्नित्यर्थः जलधितटपदव्यांसमुद्रतीरमार्गेणप्रतस्थे मलयमरुद्योधनरथइतिसौंदर्यलहर्यांश्रीमदाचार्योक्तेःमलयानिलस्य
मदनरथत्वंतदुत्पत्तिस्थानत्वान्मलयाद्रेर्मदनरथकारकत्वंकथंभूतायांदिशिविविधा अनेकप्रकारास्तटिन्योनद्योयस्यांतस्यां किंकुर्वन् झर्झरैरिति
चीरशब्दानुकरणं चीरशब्दैःवल्कलशब्दैःराजतालीवनानांमहातालवृक्षवनानांरवंशब्दंअनुकुर्वन्सन् ३२ इंद्रसूनुःअर्जुनःतस्यतापसस्यतप-

जलधितटपदव्याझर्झरैश्चीरशब्दैरवमपमनुकुर्वन्राजतालीवनानां रतिपतिरथकारेणाद्रिणालांछितायांदिशिविविधतटि-
न्यांदत्तचक्षुःप्रतस्थे ३२ शैलोगर्भेशिशुरिवभुवःशासनाद्यस्यशेतेवातापिंयोजठरदहनेवर्तयामासहव्यं क्षोणीनग्नंकरणमहि
माकोपलेशोयदीयस्तस्यावासंदिशमभिययौतापसस्येंद्रसूनुः ३३

स्विनोऋषेःआवासंवासस्थानंदिशंअभिययौजगाम ॥

तस्यकस्ययस्यतापसस्यशासनात् आज्ञाहेतोः शैलःविंध्यपर्वतःभुवःगर्भेशिशुरिवशेते निश्चेष्टस्तिष्ठति यथास्त्रीगर्भेशिशुस्तद्वदयंभूगर्भेतिष्ठतीत्यर्थः न
यायः जठराग्नौ वातापिंदानवं हव्यंवर्तयामास चकार वातापिदानवंभक्षयित्वा जीर्णंचकारेत्यर्थः यदीयः यत्संबंधीकोपलेशः नग्नंवस्त्ररहितंकरोत्यनेननग्नं
करणः क्षोण्याःपृथिव्याः नग्नंकरणःमहिमायस्यसःपृथिव्याःसागरांबरत्वात् दुष्टासुररक्षकसमुद्रपानेन पृथिवीवस्त्ररहिताजाता एवंबहीरिहराद्यकार्य
कर्मकारिणोगस्त्यऋषेरावासस्थानत्वेनदक्षिणादिशःपूज्यत्वंगम्यते ३३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अयं अर्जुनः कवेरजायाः कावेर्याः सलिलानि फलेषु नारिकेलेषु धृत्वा अम्भसरितः स्वर्गगायाः गुणौघैः माधुर्यादिगुणसमूहैः साम्यं परीक्षितुमिव अभ्रंलिहैः अत्यु
च्चत्वादाकाशस्पृग्भिः कावेरीतटसंबंधिनारिकेलवृक्षैः निबिडितां व्याप्तां चोलवसुधां चोलदेशसंबंधिभूमिं आलोक्य अभ्यनंदत अतुष्यत् यथा कश्चित्स्व
वस्तु परीक्षितुं उत्तमवस्तु समीपं गच्छति तद्वन्नारिकेलवृक्षाः कावेरीजलं गृहीत्वा स्वर्गगाजलसमीपं गच्छंति किमित्युत्प्रेक्षा अनेन नारिकेलानामत्युच्चत्वं द्योत्यते
२४ अथ पार्थः पांडुदेशानां राजा पांड्यस्तेन गुप्तां नगरीं विवेश नगरीमुत्प्रेक्षते वारां जलानां राशिः समुद्रः तस्मिन्वासेन जडं क्लिन्नं आत्मनः वपुः विशोषेण शोषं शुष्क

धृत्वा फलेषु सलिलानि कवेरजायाः साम्यं परीक्षितुमिवाभ्रसरिद्गुणौघैः अभ्रंलिहैर्निबिडितां तटनारिकेलैरालोक्य चोलवसुधा-
मयमभ्यनंदत् २४ वाराशिवासजडमात्मवपुर्विशोषमानेतुमातपभरात्तटमुत्तरेण लंकामिवागतवतीं निजपौरवर्जं पार्थो विवेश
नगरीमथ पांड्यगुप्तां २५ तत्र चित्रांगदा तेन व्यूढा राजकुमारिका दर्शने दोहदार्ता च द्वयोरासीदनंगदा २६

तां आनेतुं आतपभरात् द्योतातिशया
त् तटमुत्तरेण समुद्रस्योत्तरतटे उत्तरेणेति एनबंतं निजैः स्वकीयैः पौरैः पुरवासिभिः राक्षसैः वर्जं रहितं यथा तथा आगतवतीं लंकामिव अनयोत्प्रेक्षया नगर्याः
सकलवस्तुसमृद्धत्वं दुष्टजनरहितत्वं च द्योत्यते २५ तत्र नगर्यां तेन अर्जुनेन चित्रांगदानाम्नी राज्ञः पांड्यस्य कुमारिका व्यूढा परिणीता सा दर्शने दोहदा
र्ता गर्भपीडायां च द्वयोः कर्मणोः अनंगदा आसीत् तत्र दर्शने मदनदा दोहदार्ता अंगदभूषणरहिता किंच चित्रांगदापि अन्वर्थकनाम्न्यपि द्वयोः कर्म-
णोरनंगदासीदिति चित्रांगदात्र्यपि कर्मद्वये अंगदात्री न भवतीति चाकूतं २६ ॥ श्रीकृष्ण ॥ ॥ राम ॥ ॥ ८

सः पार्थः तया चित्रांगदया सह उद्यानभूमिं उपगम्य गत्वा सुरव्यन् सुखं प्राप्नुवन् पितुः पदं इंद्रपदं बल्वजेभ्यः तृणविशेषेभ्यः अमन्यत पुंसि भूम्नि तु बल्वजा इत्यमरः इंद्रपदं तृणतुल्यं तृणतुच्छं मन्यते इत्यर्थः कीदृशीं उद्यानभूमिं एलालवंगवृक्षयोः पिप्पलिकाचंदनवृक्षयोः तांबूलिकापूगवृक्षयोः दंपतिभावेन जायापतित्वेन रम्यां मनोहरां अन्योपि अन्येषां दांपत्यसुखं दृष्ट्वा अहमपि तथास्मीति स्वनिष्ठसुखमनुभवति ३७ अथ अ निर्मिता गर्भिणी-

एलालवंगतरुपिप्पलिकापटीरतांबूलिकाक्रमुकदंपतिभावरम्यां उद्यानभूमिमुपगम्य तया स पार्थः सुख्यन्पितुः पदममन्यत बल्वजेभ्यः ३७ दिवसे शुभंयुगुणकोरकिते दयितं हृदि स्थितमिवार्तिमती अवतार्य सा भुवि कुमारमभाद्यथ बभ्रुवाहन इति प्रथितं ३८

डावती सा चित्रांगदा शुभंयवः शुभान्विताः ये गुणाः शुभतिथिवारनक्षत्रादयः तैः कोरकिते युक्ते इत्यर्थः दिवसे हृदि स्थितं दयितं अर्जुनमिवेत्युत्प्रेक्षा बभ्रुवाहन इति प्रथितं प्रसिद्धं कुमारं भुवि अवतार्य अभात् अशोभत अन्योपि हृदयस्थं भारं भुवि अवतार्य सुखोदयेन शोभते ३८ ॥ ॥

गद्यं॥ इत्यनेनप्रकारेण तत्रनगरे कतिचिद्दिनानिउषित्वाव सतिं कृत्वा अहंप्रयामिप्रयाणंकरोमीतिभाषितस्य पक्ष्मसक्तअवलंबितं बाष्पमेव भाविविरह
जन्यदुःखाश्रु एवउत्तरयंतींउत्तरंकुर्वतीं उत्तरमदत्वा दुःखाद्रुदतीमित्यर्थः प्रेयसींचित्रांगदांरहसिदृढालिंगनेन तरंगितंसंजातवलिकंयत् वल्कलरूपमु
त्तरीयंतस्ययोमर्मरःशब्दः तस्यसहाध्यायीसीत्कारोयस्मिन्कर्मणियथाभवतितथा यथासहाध्यायिनौसहैव गच्छतः तद्वन्मर्मरसीत्कारौ पुलकैःझर्झरेन

गद्यं॥ इतितत्रदिनानिकानिचिदुषित्वाप्रयामीतिभाषितस्यपक्ष्मावलंबिबाष्पमेवोत्तरयंतींप्रेयसींरहसिदृढालिंगनतरंगितव
ल्कलोत्तरीयमर्मरसहाध्यायिसीत्कारंपुलकझर्झरेकपोलेपरिचुंब्यतस्याःकथंचिदुदंचितानुमतिर्निर्गत्यरक्षोयोधिभिरिक्ष्वा
कुपतिसेनाध्यक्षैरुत्पाटितानांमलयदर्दुरमहेंद्रपादानांमूलशिलातलपरिदृश्यमानकठिनतरतल्करांगुलिनररेखाव्यावर्तित
कुलिशभयोच्चालितशैलसंस्थानबुद्धिभिःसन्निवेशावटैःस्थपुटितामटवींविलंघ्यपुत्रीन्यक्कारुषापुलस्त्यान्वयस्यपुरीमुन्मूल
यितुंप्रसारितेनभुवोभुजेनेवसेतुनाकृतसीमंतमुदन्वंतमभजत ६

तोन्नतेकपोलेगल्लदेशेपरिचुंब्यतस्याःकथंचित् अतिसंकटेनउदंचिता
उत्पन्ना अनुमतिःप्रयाणानुमोदनंयस्यतथाभूतःसन्निर्गत्य अटवींअरण्यंविलंघ्यसेतुनाकृतःसीमंतःविभागोयस्यतंउदन्वंतंदक्षिणसमुद्रंअभजत्
असेवत प्रापेत्यर्थः कथंभूतामटवीं रक्षोयोधिभिःराक्षसैःसहयुद्धकर्तृभिःइक्ष्वाकुपतेःश्रीरामचंद्रस्यसेनाध्यक्षैःसेनापतिभिः हनुमन्नलनीलादि ९
प्लवंगैःसेतवर्थंउत्पाटितानांमलयदुर्दुरमहेंद्रशैलानांयेपादाःप्रत्यंतपर्वताःतेषांमूलशिलातलेषुपरिदृश्यमानाभिःकठिणतराःयेतेषांप्लवंगानां

करांगुलिनखाः तेषांरेखाभिः व्यावर्तितानि वर्तिता कुलिशाङ्कयेन उच्चालितानां द्रावितानां शैलानां संस्थानं वसतिस्थानमिति बुद्धिः द्रष्टृबुद्धिर्येषु तैः सन्निवेशावटैः स्थितिगर्तैः स्यपुटितां नतोन्नतां कीदृशेन सेतुना पुत्र्याः सीता कन्यायाः न्यक्कारेण रावणकृत तिरस्कारेण यारुट्क्रोधः तेन पुलस्त्यान्वयस्य रावणस्य पुरीं लंकां उन्मूलयितुं उत्पाट्य नाशयितुं भुवा पृथिव्या प्रसारितेन भुजेनेवेत्युत्प्रेक्षा ६५ ० सः धनंजयः अर्जुनः रघुवीरेण रामचंद्रेण-निर्मितं सेतुं चित्रे आश्चर्ये आलेख्येच विषये भित्तीकृता धीः बुद्धिः येन तथाभूतः सन् चित्रशब्दस्यार्थांतरमवलंब्य सति कुड्ये चित्रमिति न्यायाद्भित्तिस्थानेधीः

पद्यं॥ समीक्ष्य सेतुं रघुवीरनिर्मितं सचित्रभित्तीकृतधीर्धनंजयः दिनेशवंशस्य तपो विचारणे चिरावकाशं वितताररचेतसे ३९ अब्धौ वानरपातिताचलशिलाभंगाभिघातैश्चिरादक्ष्णांधैः कुणिभिः करेण च पदा खंजैः पयोमानुषैः वीचीवेदिषु कीर्त्यमानमनघं वृत्तं रघूणां प्रभोः श्लाघं श्लाघमसौ नतेन हरितं प्राचेतसीमभ्यगात् ४० गोकर्णमेत्य सकुलाद्रिसुताप्रियस्य पुष्पाणि मूर्ध्नि निदधे पुरुहूतसूनुः आगामिनां निजशरासनताडनानामत्रावकाश इति सूचयते वदोष्णा ४१ कृता तेन बुद्धौ महदाश्चर्यं बभूवेति द्योत्यते दिनेशवंशस्य सूर्यवंशस्य तपसः विचारणे विषये चेतसे चिरावकाशं बहुकालावधिं वितताऱ ददौ सूर्यवंशीयपुरुषैः कीदृशं कियत् पुण्यं कृतं येन तत्संभवेन रामचंद्रेणाद्भुतानि महांति सेतुबंधनादि कर्माणि कृतानीति बहुकालं विचारं कृतवानित्यर्थः ३९ असौ अर्जुनः अब्धौ वानरैः पातिताः त्यक्ताः ये सेतुरचनार्थं अचलाः पर्वताः तेषां शिलाभंगाद्भुताः ये अभिघाताः शिलाखंडानां प्रहाराः तैः कृत्वा चिरात् बहुकालं अक्ष्णा अंधैः करेण कुणिभिः अग्रहस्तरहितैः कुकरे कुणिरित्यमरः पदा चरणेन खंजैः स्खलद्

तिकेश्चपयोमानुषेः अलमनुष्यैः वीच्यः तरंगाएववेदयः परिष्कृतभूमयः तासुकीर्त्यमानं अनघं निर्दोषं रघूणांप्रभोः श्रीरामचंद्रस्यवृत्तंसेतुबंधनप्रव
ण हव नादिकंचरितंश्लाघंश्लाघंश्लाघित्वाश्लाघित्वा तटेनसमुद्रतीरेणप्रचेतसींवारुणींदिशंप्रतीचीमित्यर्थः अभ्यगात्जगाम ४० सःपुरुहूतस्य
इंद्रस्यसूनुःअर्जुनःगोकर्णक्षेत्रंएत्यदोष्णास्वभुजेनकुलाद्रिसुतायाः पार्वत्याः प्रियस्यशिवस्यमूर्ध्निमस्तकेपुष्पाणिनिदधे कथंभूतेनदोष्णा आगामि-
नांइंद्रकीलपर्वतेतपःसमये युद्धप्रसंगेभाविनांनिजशरासनस्य स्वधनुषःताडनानां अत्र अस्मिन्मस्तकस्थाने अवकाशइतिसूचयतेवेत्युत्प्रेक्षा ४१ अत्र
स्थोगोपृष्ठेतिश्लोकः श्लोकद्वयानंतरं वर्तते अर्जुनस्यसेतोःअवलोकनेनप्रागेवपापापनोदे पापनाशे फलितेसिद्धेसति पश्चात्प्रभासतीर्थेनियमावगाहः

पापापनोदे फलितेर्जुनस्यप्रागेवसेतोर् वलोकनेन प्रभासतीर्थेनियमावगाहःपश्चात्सुभद्रागमहेतुरासीत् ४२ पापापनुत्यैपरिकल्पि
तोयःप्रभासतीर्थेप्रथितेभिषेकः सेतुंदृशास्पृष्टवतोस्यसोसौसाध्यंविनाजागरितोबभूव ४२ नियमपूर्वकस्नानंसुभद्रागमस्यक

त्याणप्राप्तेःसुभद्रायाः कृष्णभगिन्याः प्राप्तेश्चहेतुःकारणंआसीत् सेतोर वलोकनेनसर्वपापेगते प्रभासतीर्थेस्नानेनपुण्यप्राप्तिरभूदितियुक्तमेव ४२
युक्तार्थमेवभंग्यंतरेणाह पापेति पापापनुत्यै पापनाशार्थं परिकल्पितःयःप्रथितेप्रसिद्धेप्रभासतीर्थे अभिषेकःस्नानंसोसौ अभिषेकःदृशासेतुंदृष्ट
वतःअस्य अर्जुनस्यसाध्यंविनाजागरिता जागरणंबभूव यदर्थंजागरंकृतंतत्साध्यंनजातंयथातथासेतुदर्शनेन पापेगते प्रभासतीर्थेस्नानंव्यर्थमभू
दित्यर्थः अत्रसदृशयोःवाक्यार्थयोःयत्तच्छब्दाभ्यामैक्यारोपात् निदर्शनालंकारः तदुक्तं वाक्यार्थयोःसदृशयोरैक्यारोपोनिदर्शनेति ४३ ॥ ॥ १०

गोपृष्ठे वृषभपृष्ठे लग्नं स्थितं कुलशैलकन्यायाः पार्वत्याः सहायं शिवं अंतःकरणे सततं दधानः कुरुराजसूनुः अर्जुनः तमेव देवं शिवं गोः वृषभस्य कर्णे-
वासो यस्य तथाभूतं ऐक्षिष्ट दृष्टवान् इदमाश्चर्यं गोकर्णक्षेत्रे वासो यस्येत्याश्चर्यपरिहारः ४४ ततः तत्र प्रभासतीर्थे यदुकन्यकायाः सुभद्रायाः शोभायाः
सौंदर्यस्य यशः एव शुभ्रत्वात् मरालः हंसः घनाविर्भवनात् प्रावृट्कालप्रादुर्भावात् भियाभयेनेव कर्णौ द्विपस्याकाशत्वात् कर्णांतरमेव कर्णबिलमध्या
वकाश एव क्रौंचपथ आकाशमार्गः तेन अमलं स्वच्छं अस्य अर्जुनस्य मानसं मनः सरोवरविशेषं च भेजे प्रावृट्काले हंसाः पृथिव्यां न तिष्ठंतीति प्रसिद्धिः

गोपृष्ठलग्नं कुलशैलकन्यासहायमंतः सततं दधानः आश्चर्यमैक्षिष्ट तमेव देवं गोकर्णवासं कुरुराजसूनुः ४४ ततो
घनाविर्भवनाद्भियेव तत्रामलं मानसमस्य भेजे कर्णांतरक्रौंचपथेन शोभायशोमरालो यदुकन्यकायाः ४५ स्मृति
पथस्थितयापि सुभद्रया जनसमक्षमिवासितुमात्तभीः द्विजकुलानि स तत्र समत्यजत्सहचराणि रतीशवशंवदः ४६

४६ रतीशस्य कामस्य वशंवदः अधीनः सः अर्जुनः सहचराणि द्विजकुलानि ब्राम्हणसंघान् तत्र प्रभासे समत्यजत् किंभूतः सः स्मृतिपथे स्थितयापि स्म
रणविषयतां प्राप्तयापि सुभद्रया सह जनसमक्षं आसितुं वस्तुं आत्तभीः गृहीत लोकापवादभय इवेत्युत्प्रेक्षा यथा लोकापवादभयात् जनसमक्षं साक्षा
द्दृष्ट्वा न सह नावसत् तथांतःकरणस्थितयापि तया सह वस्तुं लज्जमान इव स्वसहचरब्राम्हणान् त्यक्तवान् ४६ ॥६२ ॥६२

पाकशासनिः इंद्रपुत्रोर्ज्जुनः द्विजविसर्जनं कृत्वा प्रभासक्षेत्रात् रैवतकपर्वतं प्रतिगमनसमये पथिमार्गे पयसा उदकेन परिपूरितौ घटौ परिपश्यन् सन् कमलाक्षस्य श्रीकृष्णस्य कनीयस्याः कनिष्ठभगिन्याः सुभद्रायाः कुचौ करस्थिताविव कलयामास निश्चितवान् शुभशकुनेनावश्यं सुभद्राप्राप्तिर्भविष्यतीति निश्चितवानिति भावः ४७ तदानीं वर्षर्तुप्रारंभे खल्विति वाक्यालंकारे कतिपयैः दिनैः प्रादुर्बभूवे प्रादुर्भूतं कथंभूतैः दिनैः चक्रांगीनां चक्रवाकीनां मदस्य गर्वस्य पश्यतोहराः पश्यतः सतः हरणकर्तारश्चोरविशेषाः येषु एवंभूतानि चलंतीनां शंपानां विद्युतां समुन्मेषणानि आविर्भवनानि येषु

पयसा परिपूरितौ घटौ परिपश्यन्पथि पाकशासनिः कमलाक्षकनीयसीकुचौ कलयामास करस्थिताविव ४७ तदानीं खलु॥ चक्रांगीमदपश्यतोहरचलच्छंपासमुन्मेषणैः पुष्पत्केतकगंधसिंधुविलुठत्पुष्पंधयांधीकृतैः मेदस्वीकृतकेकिनीकलरवैर्मेघंकराशामुखैः पांथानामपमृत्युभिः कतिपयैः प्रादुर्बभूवे दिनैः ४८

तैः तथा पुष्पतां विकसतां केतकानां केतकीपुष्पाणां गंधसिंधौ सुगंधसमुद्रे विलुठद्भिः पुष्पंधयैः भ्रमरैः अंधीकृतैः सर्वतो विचरतां भ्रमराणां कृष्णत्वात् तद्योगेन दिनानामंधत्वं यथा चक्षुर्हीनामलिना दृश्यंते तद्वद्दिनानीति भावः यद्वा दिनांधत्वेन दिनगतप्राणिनामंधत्वं लक्ष्यते तथा मेदोभिः मांसैः स्वीकृताः पुष्टा इत्यर्थः केकिनीनां मयूरीणां कलरवाः अव्यक्तमधुरशब्दाः येषु तैः तथा मेघंकराणि मेघोत्पादकानि आशामुखानि दिक्प्रारंभाः येषु तैः पांथानां स्त्रीविधुराध्वगानां अपमृत्युभिः मारकैः ४८ ११

७ ७ ७ ७ ७

घनकालः प्रावृट्कालएवयोधः क्षणदीप्तिः विद्युदेववर्तिः अग्निमुखवर्तिः तथासंधुक्षितादीपिताकालांबुदालिः कृष्णमेघश्रेणिरेवनलिकः महाराष्ट्रभाष
याबंदुकसंज्ञकः तस्मात्सपदिसंधुक्षणसमयेसध्वनिसशब्दंयथातथानिःसरद्भिः बहिर्गच्छद्भिः कठोरैः वर्षाश्मानः करकाएवसीसगुलिकानांनिकराः स
मूहाः तैः घर्माभियातिंग्रीष्मर्तुशत्रुंऊष्माणंशत्रुंवाअवधीत् अन्योपियोद्धानलिकात्मकाग्नियंत्रेणशत्रुंहंति ४९ कांतारसीम्निदुर्गममार्गप्रांतभागेमाध्वीलि
हाभ्रमरेणमलिनीकृतंस्वस्थित्याकृष्णीकृतंअग्रंयस्याः सा नवानांकेतकबर्हाणांकेतकपत्राणांलेखापंक्तिः विरूरुत्वे विशेषेणसुशुभे तामुत्प्रेक्षते दयिता
जनेनस्मरभियाकिंचित् अंचलेअग्रेदग्ध्वापथिकभर्तृषुसंप्रेषितापत्रिकेव दयिताजनेन पतीन्प्रतिस्मरपीडानिवेदनार्थंपूर्वंलिखिताततः स्मराज्ञास्यतीतिन

कालांबुदालिर्नलिकात्क्षणदीप्तिवर्त्यासंधुक्षितात्सपदिसध्वनिनिःसरद्भिः वर्षाश्मसीसगुलिकानिकरैः कठोरैर्घर्माभियातिमवधीद्घनका
लयोधः ४९ माध्वीलिहाविरुरुचेमलिनीकृताग्राकांतारसीम्निनवकेतकबर्हरेखा दग्ध्वांचलेस्मरभियादयिताजनेनसंप्रेषितापथिकभर्तृषु
पत्रिकेव ५० अर्जुनेषुसकलेषुविकासिष्वद्रिसीम्निधृततादृशशब्दः एकएवविशुशोषविशेषादेतदंबुभृदनेहसिचित्रं ५१ ह्रियाकिंचिदंचलेदग्ध्वा

दहनसमये पतीन्प्रत्यस्मत्पीडाज्ञानंनस्यादितिबुध्याग्निशांतिंकृत्वाप्रेषितादग्धाग्रापत्रिकेव अनयोत्प्रेक्षयादग्धपत्रनिरीक्षणवत् तादृशकेतकपत्रनिरीक्षणेनतद्
दृणांविरहतापातिशयोद्योत्यते ५० अंबुभृदहनेहसिप्रावृट्कालेअद्रेः रैवतकपर्वतस्यसीम्निसीमायांसकलेषु अर्जुनेषुविकासिषुविकसनशीलेषुसत्सुधृतः तादृश
शब्दः अर्जुनइतिनामयेन सएकएवविशेषात् विशुशोष शुष्कोभूत् एतच्चित्रंआश्चर्यं पर्जन्यकालेर्जुनवृक्षाविकासिनोऽभवन् पार्थोर्जुनः सुभद्राविरहेणशुष्कोभूदित्या
श्चर्यपरिहारः ५१

धनंजयः अर्जुनः वियति आकाशे अशेषासु सकलासु विदिक्षु आग्नेय्यादिषु दिक्षु प्राच्यादिषु च वियोगः सुभद्राविरह एव शिल्पींद्रः चित्रकारः तेन विनिर्मितायाः
उत्पादितायाः तस्याः मृगाक्ष्याः सुभद्रायाः तडितां विद्युतां ततेः श्रेणेः भेदं न संविविदे न ज्ञातवान् गौरवर्णेन कांतिमत्त्वेन क्षणिकत्वेन च साम्यात्तद्भेदाग्रहणं अनेन विर
हातिशयो द्योत्यते ५२ अथ वासवसूनुः मानसे मनः कल्पिते यदुपुत्र्यायाः सुभद्रायाः परिणये विवाहे मन्मथे मदनाग्नौ ज्वलति सति लाजवापं वरहस्तेन लाजहविः
प्रक्षेपं कर्तुमिव तस्याः सगर्भ्यं बंधुं उपेंद्रं कृष्णं चित्तं अनैषीत् आनीतवान् सुभद्राप्राप्तिः कृष्णसाहाय्यं विना न भविष्यतीति तत्स्मरणं कृतवानित्यर्थः ५३ स्मृतमा

वियत्यशेषासु विदिक्षु दिक्षु वियोगशिल्पींद्रविनिर्मितायाः तस्यामृगाक्ष्याश्च तडित्ततेश्च धनंजयः संविविदे न भेदं ५२ मन्मथे ज्वलति वा
सवसूनुर्मानसे परिणये यदुपुत्र्याः लाजवापमिव कर्तुमुपेंद्रं तत्सगर्भ्यमथ चित्तमनैषीत् ५३ अणुमात्रमिदं सहेत वोढुं न हि विश्वंभरमद्य मा
मितीव मनसोप्यवरुह्य तस्य दृष्टेः पुरतः प्रादुरभूत्पुमान्पुराणः ५४ स्वस्वचेष्टाकथानद्याह्लादिनीयर्तुगुणज्ञया न बभूवतयोस्तत्र नयनानंदिनोर्मिथः ५५

त्र श्रीकृष्णः प्रादुरभूदित्यत्र हेतुं परिकल्पयति अणुमात्रमिति पुराणः पुमान् अनादिः श्रीकृष्णः अणुमात्रं परमाणुप्रमाणं इदं मनः अद्य विश्वंभरं विश्व-
धारकं मां वोढुं मत्कर्मकवहनं कर्तुं न हि सहेत न समर्थं भवेत् इतीव हेतोः तस्य मनसोपि अवरुह्य अवतीर्य दृष्टेः पुरतः प्रादुरभूत् प्रकटो भूत् ५४ तत्र मिथः
परस्परं नयनानंदिनोः नयनसुखदायिनोः तयोः कृष्णार्जुनयोः स्वस्वचेष्टानां स्वस्वचरित्राणां कथैव नदी तया ह्लादिनीयर्तोः ग्रीष्मर्तोः गुणस्य जल शोषकर
णरूपगुणस्य ज्ञया ज्ञात्या न बभूवे न जातं कथानदी शुष्का न जाता परस्परस्वस्वचरित्रकथनं न समाप्तमिति यावत् अनेन स्नेहातिशयो द्योत्यते ५५ ६७

मधुरस्मितस्य अर्जुनकृतसुंदरस्मितस्यभावं अभिप्रायं विदुषः ज्ञातुः तस्यकृष्णस्यमतेनभिक्षोः सन्यासिनः वेषइव वेषोयस्यसः विजयः अर्जुनः कु
सुमास्त्रस्यमदनस्यभयादिव रैवतकस्य कुहरे गुहायां अतिगूढः अतिगुप्तः सन् तिष्ठतिस्म तस्थौ ५६ उन्मत्तोपिमहानपि कविः सुभद्राकमनीयतायाः सु
भद्रासौंदर्यस्यनुत्यै स्तवनंकर्तुं कथंकल्पेत समर्थोभवेत् अपितुनैवभवेत् येनकारणेन चतुर्थं आश्रमंसन्यासाश्रममपि आश्रमोस्त्रीत्यमरः अस्यअर्जु-

विजयोमधुरस्मितस्यभावंविदुषस्तस्यमतेनभिक्षुवेषः कुसुमास्त्रभयादिवातिगूढः कुहरेरैवतकस्यतिष्ठतिस्म ५६
कथंसुभद्राकमनीयतायाः कल्पेतनुत्यैकविरुन्मतोपिचतुर्थमप्याश्रममस्ययेन तांसाधनीभूयदिदृक्षतेस्म ५७ तदात्व
एवाद्रितटात्पतिः श्रियः परिप्लुवंतंप्रकृतेशुभागमे यदाशयेतेशयएवलङ्घवेदितिब्रुवन्द्वारवतींपुनर्ययौ ५८

नस्य साधनीभूयसहायीभूय तांद्रष्टुमिच्छतिस्म अतिनिःस्पृहं तत्रापिनपुंसकमपितांद्रष्टुमिच्छतिस्म किंपुनर्नरोयुवाविषयीतिभावः ५७ तदात्वेए
व तदानीमेव श्रियः पतिः श्रीकृष्णः प्रकृतेवर्तमाने सुभद्राप्राप्तिरूपेशुभागमे परिप्लुवंचंचलंसंदिग्धंइतियावत् तंअर्जुनंते आशये मनसियत्वर्तते
तत्शये हस्तेएव करगतमेवभवेत् इतिब्रुवन्सन् पुनः अद्रितटात् द्वारवतीं ययौजगाम ५८ ६ ६ ६ ६ ६

गद्यं॥ तदनंतरं रैवतकगुहावासानंतरं अहस्कर मदस्यसूर्यगर्वस्यतस्करं अपहारकंमहः तेजोयस्यसः महान् मस्करी संन्यासीरैवतकगिरेः उपस्कुरु
ते रैवतकगिरिं अलंकुरुते तस्यसन्यासिनः नमस्करणं अस्माकंश्रेयस्करणं श्रेयः साधनं इतिपुरोधोजनबोधनात् उपाध्यायजनवचनात्हेतोः कु
तूहलिना कौतुकवता हलिना बलरामेणनगरं द्वारकानगरीं उपनीयमानं भावनाभिक्षुंकपटसन्यासिनं अर्जुनं यदुवृंदेषुयादवसमुदायेषुसंभ्रम

गद्यं॥ तदनंतरमहस्करमदतस्करमहामहान्मस्करीरैवतकगिरेरुपस्कुरुतेतस्यनमस्करणमस्माकंश्रेयस्करणमिति
पुरोधोजनबोधनात्कुतूहलिनाहलिनानगरमानीयमानंबहिरपिज्वलताविरहानलज्वालेनेवकाषायवाससावगु
ठितवपुषंसव्यसाचिशब्दमत्सरेणस्मरवीरेणप्रवासरंध्रमन्विष्यपन्नगपांड्ययदुकुमारिकाणांकृतेपृथक्पृथगीरि
तांत्रिशरकांडीमिवत्रिदंडींबिभ्राणंनिजपल्लवकोमलिमनिर्जयशोकादिवसुष्केणपटीरतरुणापादुकीभूयपरिचर्य
माणपादयुगुंलंभावनाभिक्षुंसंभ्रमेणवंदमानेषुयदुवृंदेषुमुकुंदोपिसविनयमुपागतश्चेतःपूरणावशेषैःस्वसोदरी
प्रेमरसैरिवतीर्थजलैःपिचंडिलंकमंडलुंतदीयपाणेरादायभगवन्नितइतइतिराजभवनमुपनीयकन्यांतःपुरेनिवेशयामास ७

पावंदमानेषुसत्सुमुकुंदोपिकृष्णोपिसविनयंयथातथाउपागतःसन्चेतःपूरणात् अवशेषैःस्वचित्तपरिपूरणेजातेसति अवशिष्टैःस्वसोदर्याःस्वभ १२
गिन्याःप्रेमरसैरिवेत्युत्प्रेक्षा तीर्थजलैःपिचंडिलंपूर्णमित्यर्थःकमंडलुंतदीयपाणेःभिक्षुकरात् आदायस्वहस्तेगृहीत्वाहेभगवन्इतइतइतिअ

अस्मिन् अस्मिन्देशे आगंतव्यमिति उक्त्वा राजभवनं राजगृहं उपनीय कन्यांतःपुरे कन्यावासगृहे निवेशयामास कीदृशं भिक्षुं अंतरिव अंतःकरणे इव बहि
रपि ज्वलता सुभद्रायाः विरहानलस्य ज्वालेनेव काषायवाससा रक्तद्रव्यविशेषरंजितवस्त्रेण अवगुंठितवपुषं वेष्टितदेहं तथा स्मरवीरेण कर्त्रा सव्यसा
चिशब्देन स्वस्य सव्यसाचिनामतद्वैतस्य भिक्षोरपितेन भिक्षौ मत्सरः तदुत्कर्षासहनं तेन करणेन प्रवासएवरंध्रं शत्रोरपकर्षसमयं अन्विष्य मृगिल्या प
न्नगपांड्य यदूनां याः कुमारिकाः उलूपी चित्रांगदा सुभद्राः तासां कृते पृथक्पृथक् ईरिता मुक्तां त्रयाणां शरकांडानां बाणदंडानां समाहारः त्रिशरकांडी
तामिव कन्यात्रयार्थं मुक्तं बाणत्रितयमिवेत्यर्थः त्रिदंडीं बिभ्राणं धारयंतं तथा निजपल्लवस्य कोमलिम्नः मृदुत्वस्य निर्जयेन शोकादिव शुष्केण पटीरत

॥ पद्यं ॥ मार्गे शरत्रयममुष्य कृते विमुच्य शेषं द्वयं पुनरिवोज्झितुमात्तलोभः शुश्रूषितुं तदनु सोदर
चोदितायास्तन्व्याः स्मरो नयनमेव शरं व्यतानीत् ५९

रुणा चंदनवृक्षेण पादुकीभूय परिचर्यमाणं सेव्य-
मानं पादयुगलं यस्य तं ७ पद्यं ॥ तदनु कन्यांतःपुरवासानंतरं स्मरः शुश्रूषितुं भिक्षोः सेवां कर्तुं सोदराभ्यां रामकृष्णाभ्यां चोदितायाः प्रेरितायाः
तन्व्याः सुभद्रायाः नयनमेव शरं व्यतानीत् मुक्तवान् कथंभूतः स्मरः अमुष्य भिक्षोः कृते मार्गे शरत्रयं विमुच्य पंचसु बाणेषु मध्ये शेषं द्वयं शर-
द्वयं पुनः उज्झितुं मोक्तुं आत्तलोभ इव संजातलोभ इवेत्युत्प्रेक्षा अन्योपि धानुष्कः स्वबाणैर्लक्ष्यवेधेन जये प्राप्ते लोभात्पुनरपि बाणं मुंच-
ति ५९॥ श्रीकृष्ण॥ श्रीरामकृष्ण॥ ॥५॥ ॥५॥ ॥५॥ ॥५॥ ॥

चित्तभुवामदनेन कर्त्रा रुक्मद्रायाः मधुरेण सुंदरेण वपुषा रुक्मभ्रुवा रुक्मभ्रूरूपेण धनुषाच करणेन तर्जितः भर्त्सितः सः मस्करी संन्यासी तपसेव त-
पोहेतुनेव दिने दिने तनोः तनिमानं कृशत्वं जगृहे स्वीचकार ॥ कृशत्वे मदनपीडाहेतुः न तपोहेतुरित्यहेतोर्हेतुत्वकल्पनात् हेतूत्प्रेक्षा ६० अयंपा
र्थः मदनपीडयादीर्घेनिःश्वसितं निःश्वसितमिति प्रतिनिःश्वसितं तस्मिन् सति वीप्सायामव्ययीभावः तृतीयासप्तम्योर्बहुलमिति विकल्पात्सप्त-
म्या अमभावः पाणिना नासिकां स्पृशन् सन् प्राणायामसमापनं भावयामास ज्ञापयामास अत्रस्वमर्म गुप्त येक्रियया परवंचनात् युक्त्यलंकारः न

वपुषा मधुरेण रुक्मभ्रुवा धनुषा चित्तभुवा च तर्जितः तपसेव दिने दिने तनोस्तनिमानं जगृहे स मस्करी ६० प्रतिनिश्वसिते दीर्घे
पाणिना नासिकां स्पृशन् भावयामास पार्थोयं प्राणायामसमापनं ६१ प्रणवोच्चरणे पुरः प्रसर्पत् प्रबभासे पतिनस्तदाधरोष्ठं ॥
मुहुरग्रगतावनींद्रपुत्रीमुखमास्वादयितुं किलोज्जिहानं ६२ ॥

दुक्तं युक्तिः परातिसंधानं क्रियया मर्मगुप्तये इति ६१ तदा कन्याशुश्रूषासमये प्रणवस्य ओंकारस्य उच्चारणे पु
रः प्रसर्पत् प्रणवावयववर्णयोः ओंकारमकारयोः ओष्ठ्यत्वात् अग्रेगच्छत् पतिनः अधरोष्ठं प्रबभासे अत्यंतं शुशुभे अत्रोष्ठशब्दस्य नपुंसकत्वं कोशांतरादवगंत
व्यं कीदृशं अधरोष्ठं अग्रगतायाः अवनींद्रपुत्र्याः रुक्मद्रायाः मुखं आस्वादयितुं चुंबनक्रियया आस्वादं ग्रहीतुं मुहुः पुनः पुनः उज्जिहानं उद्योगं कुर्व १४
दिवेत्युत्प्रेक्षा ६२ ॥ ॥ श्रीकृष्ण ॥ ॥ श्रीरामकृष्ण ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

यतिः कन्याकरे सुभद्राहस्ते पादपद्मं मृद्नति पादमर्दनं कुर्वति सति गात्रे शरीरे पुष्यंति पुलकांकुराणि हरे हरे माधव माधवेति हरिनामोच्चारणं कृत्वा हरिस्मृतेः ह-
रिस्मृतिहेतुदर्शनात् अन्वयमयांचकार हे त्वंतर जनितानि चकार इमानि पुलकांकुराणि न शृंगारसात्त्विकभावजन्यानि अपितु शांतरससात्त्विकभावजन्या
नीति हे त्वंतरं प्रदर्शयामासेत्यर्थः ६३ ॥ गद्यं ॥ एकदा प्रत्यवसानकृत्यं भोजनकृत्यं निर्वर्त्य कृत्वा प्रतिक्षणं इक्षुचापस्य मदनस्य कक्षरप्रैरतितीक्ष्णैर्वितस्तिप्रमा
णैश्च बाणविशेषैः संधुक्षणेन तक्षणेन समंतात्पतितैः सत्वगुणस्य शकलैरिव स्वेदबिंदुभिर्व्याकीर्णां चामूरवीं च मूरुसंज्ञकमृगविशेषसंबंधिनीं त्वचं अ-

कन्याकरे मृद्नति पादपद्मं पुष्यंति गात्रे पुलकांकुराणि हरे हरे माधव माधवेति हरिस्मृतेरन्वययांचकार ६३ गद्यं ॥ एकदा निर्वर्त्य प्र
त्यवसानकृत्यं प्रतिक्षणमिक्षुचापक्षुरप्रसंधुक्षणेन समंतात्पतितैः सत्वगुणशकलैरिव स्वेदबिंदुभिर्व्याकीर्णां चामूरवीं त्वचम
ध्यास्य विश्राम्यंतं तं धवित्रेण वीजयंती सुभद्रा तैस्तैरिंगितैस्तस्य यतित्वे संशय्य तत्त्वजिज्ञासया सविनयमनुरहसि व्यजिज्ञपत् ८
पद्यं ॥ तपस्विन्नद्य मे प्रीतिस्तवाभ्यागमसंभवा कन्या मौनावकीर्णित्वे कल्पशाखाशिखायते ६४ ध्यास्य अधिष्ठाय विश्राम्यंतं तं यतिं धवित्रेण मृग
चर्मरचितव्यजनेन वीजयंती सुभद्रा तैस्तैः दीर्घनिःश्वासादिभिः इंगितैश्चेष्टाभिः यतित्वे संशय्य तस्य यतित्वस्य तत्त्वजिज्ञासया याथार्थ्यज्ञानेच्छया अनु पश्चात् रह
सि सविनयं व्यजिज्ञपत् विज्ञापयामास ८ पद्यं ॥ हे तपस्विन् अद्य तव अभ्यागमात् संभवः उत्पत्तिर्यस्याः सा मे प्रीतिः कन्यायाः मौनरयपरपुरुषेण सह भाषणवर्जन
रूपं मौनव्रतस्य अवकीर्णित्वे क्षतव्रतत्वे मौनव्रतत्यागविषये इति यावत् अवकीर्णी क्षतव्रत इत्यमरः कल्पशाखाशिखायते कल्पवृक्षाग्रमंजरीवदाचरति

यथाकल्पवृक्षाग्रमंजरीकांक्षितपदार्थबाहुल्यंकरोतितथाप्रीतिःमौनव्रतभ्रंशबाहुल्यंकरोति प्रीतिर्मांवादयतीत्यर्थः ६४ हेयतिनांइंद्रश्रेष्ठइदानीं अमीय
दवःयादवाःपुण्यराशयःसंतिखलुयेःयदुभिःतवअंघ्रिसंगमेशिरसा अन्यतुरजःधूलिःअवाप्यतेमनसाअन्यत् रजःरजोगुणःपरिकर्ष्यतेचशिरसा
नमनेन येषांमनसाविक्षेपकारिरजोगुणस्त्यज्यतेइतिभावः ६५ हेभगवन् त्वंअखिलंविबुध्यसेजानासि अतःभाविभविष्यत् मेशुभंपरमार्थसत्यंच
दब्रूहि परमःअर्थोयस्मिन्निति शुभविशेषणंवायतः भवद्विधाःत्वत्प्रकाराःप्रयताःपूताःयोगिनोवायतयःप्रणिधानेनसमाधिनादिव्यचक्षुषःअ

यदवःखलुपुण्यराशयोयतिनामिंद्रतवांघ्रिसंगमे शिरसान्यदवाप्यतेरजोमनसान्यत्परिकर्ष्यतेचयैः ६५
भगवन्निखिलंविबुध्यसेपरमार्थवदभाविमेशुभं प्रयतायतयोभवद्विधाःप्रणिधानेनहिदिव्यचक्षुषः ६६
अवकर्ण्यतदेषमीलितःक्षणमक्ष्णोःप्रतिवाचमाददे बहुनाकिमयिस्वकैर्गुणैर्विजयंप्राप्स्यसियोषितांकुले ६७

लौकिक त्रैकालिक ज्ञानवंतःसंति ६६ एषःकपटयतिःतत्सुभद्रावचनं आकर्ण्यक्षणं अक्ष्णोःमीलितःसन् कृताक्षिमीलनःसन्नित्यर्थःप्रतिवा
चं तदुत्तरं आददे स्वीचकार उवाचेत्यर्थः अयिकन्ये बहुना भाषणेनकिं किंप्रयोजनमस्ति त्वंयोषितांस्त्रीणांकुलेसमूहमध्ये स्वकैःगुणैःसौंदर्या
दिभिःविजयंसर्वोत्कर्षप्राप्स्यसि विजयं अर्जुनं प्राप्स्यसीतिगूढाभिप्रायः ६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

यः नतिसमयेस्वस्यपादांगुष्ठनखंतेभालेविशेषकंतिलकंकुर्यात्सनरोपिमनुष्योपिस्मरेण आर्तः सन् सद्यः दृशोः आमिषंभोग्यवस्तुस्यात्दृग्विषयोभवे-
दित्यर्थः आमिषंलस्त्रियांमांसेतथास्यात्भोग्यवस्तुनीतिकेशवः अन्यत्रतुपूर्वंधर्मपुत्रौविष्णवंशभूतौजितेंद्रियौनरनारायणौगंधमादनेतपस्यमानौदृष्ट्वात
द्भार्यमिंद्रप्रेषितकामरंभाद्यप्सरोगर्वनाशार्थंनरेणेवस्वोरुश्यप्सरांनिर्मायतद्दर्वोहृतइतिदेवीभागवतेउक्तत्वात्ससुख्योनरः सोपिकामार्तस्त्वदृग्गोचरो
भवत् तत्रेवाप्सरोवरदानेनविषयभोगार्थमेवगृहीतावतारस्यममनरशब्दवाच्यस्यार्जुनस्यकाकथेतिगूढोभिप्रायोपिनाद्योतितः ६८ गद्यं ।। सासुभद्राइति

पादांगुष्ठनखंयस्तेभालेकुर्याद्विशेषकं सनरोपिस्मरेणार्तः सद्यस्यादामिषंदृशोः ६८ गद्यं ।। इतिसातस्यवक्रिमस्पृशावच
साश्रवसाचनिपीतपूर्वैस्तैस्तैर्लक्षणैश्चसोयंयतिः संक्रंदननंदनइतिनिश्चयमणिंहृदयपेटकपुटे निधायभगवन्भ
वदभिहितयोर्विजयनरशब्दयोः क्रमेणधर्मिपरताविशेषनामताचतवद्रूपयाभवितेतितस्मैव्रीडतरलनयनंवदनमवनमयंतीतस्थे ९

उक्तप्रकारेणवक्रिमाणं अर्थांतरक्रोडीकाररूपवक्रतांस्पृशतितथाभूतेनवचसाश्रवसाश्रवणेंद्रियेणनिपीतपूर्वैः सादरंश्रुतैः तैस्तैः प्रसिद्धैः लक्षणैः सव्यद-
क्षिणप्रकोष्ठज्याघातकिणादिचिन्हैश्चसोयंसंक्रंदननंदनः इंद्रपुत्रोर्जुनइतिनिश्चएवमणिः तंहृदयपटकपुटेहृन्मंजूषायांनिधायमहार्हमणिमंजूषायामिवनि
श्चयंहृदयेस्थापयित्वेत्यर्थः हेभगवन्भवता अभिहितयोः उक्तयोः विजयनरशब्दयोः क्रमेणविजयशब्दस्यधर्मिपरताधर्मिवाचकत्वंनरशब्दस्यविशेषनामताम
नुष्यविशेषनरसंज्ञकताचतवद्रूपयाभविताभविष्यतिइतिउक्त्वाव्रीडेनतरलेचंचलेनयनेयस्मिन्तद्वदनं अवनमयंतीसतीतस्मैकपटयतयेतस्थे तस्मैस्वा

शयंप्रकाशयामासेत्यर्थः प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्चेतितिष्ठतेरात्मनेपदं तस्मैइतिश्लाघह्नुङ्स्थाशपांज्ञीप्स्यमानइतिसंप्रदानत्वं ९पद्यं॥ यंउद्दिश्यएवंउ टी॰स्त॰ २
क्तप्रकारानवउक्तिभंगीसः एषः अहं अनुकंपनीयः कृपाविषयः दासः अस्मि इतिउक्तोक्षणंअर्जुनत्वंप्रकाश्यप्रकटीकृत्य चोरयतिः कपटयतिः तांसु
भद्रांकपोलेचुचुंब ६९ पुष्पास्त्रः मदनएवकर्षकवरः कृषीवलश्रेष्ठः स्वस्यकिंशुकशिलीमुखएवपलाशपुष्पबाणएवसीरः लांगलंतेनकृष्टेस्वेदां
बुपूरेणभरितेव्याप्तेतस्याः सुदृशः सुभद्रायाः क्षेत्रेदेहेकेदारेचपुलकानांछलेनकपटेननिबिडान्शृंगाररसस्यबीजानांनिकरान्अवाप्सीत्-

यमेवमुद्दिश्यतवोक्तिभंगीसएषदासोस्म्यनुकंपनीयः इतिप्रकाश्यक्षणमर्जुनत्वंचुचुंबतांचोरयतिः कपोले ६९ स्वेदांबु
पूरभरितेसुदृशस्सुतस्याः क्षेत्रेस्वकिंशुकशिलीमुखसीरकृष्टे पुष्पास्त्रकर्षकवरः पुलकच्छलेनशृंगारबीजनिकरान्निबिडानवाप्सीत् ७०
तस्यामेववधूमिमांसरजनोसद्योनुकूलांरहः पाणौकृत्यविलोकितोत्सवभरोद्वाभ्यांहरिभ्यामपि पौरेषूभयथाजनेष्वबलतांप्राप्तेषु
पार्थस्तयाजाग्रत्सारथिविद्ययासहरथारूढः पुरान्निर्ययौ ७१ अन्योपिकर्षकः लांगलकृष्टेजलपूर्णक्षेत्रेसस्यबीजानांवापंकरोति ७० सः पार्थः यस्यांअ
र्जुनत्वप्रकटनंतस्यामेवरजनौअनुकूलांइमांवधूंसुभद्रांरहः एकांतेसद्यः पाणौकृत्यविवाह्यजाग्रतीस्फुरद्रूपासारथिविद्यासारथ्यंयस्याः तयासुभद्रयासह-
रथारूढः सन्पुरात्निर्ययौनिर्जगामकथंभूतः पार्थः द्वाभ्यांहरिभ्यांकृष्णमहेंद्राभ्यामपिविलोकितः विवाहस्यउत्सवभरोयस्यसः कृष्णेनस्वभक्तस्यइंद्रे १६
णस्वसुतस्यविवाहोत्सवोहर्षात्दृष्टइत्यर्थः केषुसत्सुपौरेषुजनेषुउभयथाउभयप्रकारेणअबलानांबलरामरहितानां अर्जुनजयेसामर्थ्यरहितानांचभावः
अबलतातांप्राप्तेषुसत्सु ७१

इदं आकर्ण्य पार्थोद्देशात् पार्थमुद्दिश्येत्यर्थः जृंभितानां युद्धोद्योगवतां यदूनां क्रोधनानां कोपिनां भावः क्रोधनत्वं तस्य जातेः सामान्यस्य क्रोधस्येत्यर्थः जाति
लतायाश्च म्लानिं दातुं माधवः श्रीकृष्णः माधवः लक्ष्मीपतिः समर्थ इति यावत् वसंतश्च अभूत् वसंते हि जातिलता म्लाना भवंति वर्षासु प्रफुल्ला भवंती-
ति प्रसिद्धं यत्र श्रीकृष्णे सा कौरवी कुरुवंशोत्पन्न पांडवीया समृद्धिः आयत्ता अधीना यत्र वसंते च कुरबाणां कुरबकवृक्षाणां इयं बवयोरभेदात् कौरवी
सा समृद्धिः पुष्पादिबाहुल्यं अधीना यादवाः कृष्णवचनप्रोद्याः शांता अभूवन्निति भावः ७२ रणोत्साहे शांते सति यदूनां जडिम्नः बुद्धिमांद्यस्य कीर्तेर्ध्वजल-

आकर्ण्येदं जृंभितानां यदूनां पार्थोद्देशात्क्रोधनत्वस्य जातेः म्लानिं दातुं माधवो माधवो भूद्यत्रायत्ता कौरवी सा समृद्धिः ७२
रणोत्साहे शांते यदुजडिमकीर्तिध्वजलतां मुहुः स्मारं स्मारं कपटयतितां वल्गितकुचं हसंत्या प्रेयस्या दशनरुचिमिश्रीकृतयशाः
शतांगेनाविक्षत्सुरपतितनूजो निजपुरीं ७३ ततो मुहूर्ते सकलाभिनंद्ये कुरूद्वहानां कुशलोदयाय सतं सुभद्रा सुषुवेभिमन्युं प्रवी
सूस्तातमिव प्रवीरं ७४ तां ध्वजवत् सर्वेषां सूचिकां कपटयतितां मुहुः पुनः पुनः स्मारं स्मारं स्मृत्वा वल्गितौ चंचलौ कुचौ यस्मिन् कर्मणि यथा भवति
तथा हसंत्याः प्रेयस्याः सुभद्रायाः दशनानां रुचेः कांतेः निर्मलतया शुभ्रतया च मिश्रीकृतं यशो येन सः सुरपतितनूजः अर्जुनः शतांगेन रथेन पुरीं इंद्रप्रस्थन
गरीं अविक्षत् प्रविष्टवान् ७३ ततः सुभद्रा सकलानां अभिनंद्ये अभिनंदनीये मुहूर्ते शुभसमये कुरूद्वहानां कुरुवंशश्रेष्ठानां धर्मादीनां कुशलोदयाय कल्या
णोदयार्थं अभिमन्युसंज्ञं सुतं सुषुवे काकमिव प्रवीरसूः महाशूरप्रसूः कुंती प्रवीरं महावीरं तातं जनकं अर्जुनमिव ७४ ॥ ६२॥ ॥ ६२॥

पतिव्रतानांमध्येप्रधानभावेप्राधान्येमुख्यत्वेकृतःपट्टबंधोयस्याःसा अधिकारार्थमभिषेकेहिपट्टबंधःक्रियते ऋष्यादिभिःपतिव्रतासुमुख्योक्तेतिभावः पांचालपुत्रीद्रौपदीच चकारःसुभद्रासमुच्चयार्थः पंचापिस्वान्पतीन् पितॄणां अनृणान् पितृऋणरहितान् अकार्षीत् पत्न्यांपुत्रोत्पादनेनपितृऋणान्मुक्तो भवतीतिश्रुतिस्मृतिपुराणादौप्रसिद्धिः ७५ गद्यं॥ अथतेषांपांडवानांतादृशं अत्युत्कृष्टतया अनिर्वाच्यंपुत्रोत्सवंआकर्ण्यसामंतःऋतुमंडलस्यमांड- लिकोराजावसंतःऋतुःराजसंबंधितया अहंऋतूनांराजाधर्मराजस्तुसार्वभौमः एवंचराजसंबंधेनहर्षादिवसमाजगामतदानींवसंतागमनसमयेभ

पांचालपुत्रीचपतिव्रतानांप्रधानभावेकृतपट्टबंधा पंचापिसद्यःप्रतिभूरिवस्वान्पतीन् पितॄणामनृणानकार्षीत् ७५ गद्यं॥ अथतेषां तादृशंपुत्रोत्सवमाकर्ण्यऋतुर्वसंतसामंतोराजन्यसंबंधितयाहर्षादिवसमाजगाम तदानींभगवान्पवमानस्तुभीमस्यसुतोत्पत्तिनि मित्ताशौचवत्तयालोकस्पर्शायसंकुचन्निवकतिचनदिनानिमलयंविहायपदमेकमपिनचचाल १० पद्यं॥ एतेनखल्वकरुणेनतपागमेन जीवातुरद्यममदेशातएवदूरात् उत्सारितोमधुरितीवरुषावनांतेनत्वागतंपरभृतोनसमाचचार ७६ गवान्पवमानःवायुस्तुभीमस्यस्वपुत्रस्यसुतो त्पत्तिनिमित्तायाआशौचवत्ताजननाशौचवत्तानयालोकानांस्पर्शायसंकुचन्निवलोकानांमत्स्पर्शोमाभूदितिमनसिसंकुचन्निवकतिचनदिनानिमलयपर्वतंविहायएक मपिपदंनचचाल सदामलयसंबंधेनावर्ततेत्यर्थः १० पद्यं॥ अकरुणेननिष्कृपेणकरुणवृक्षपुष्परहितेन करुणस्तुरसेवृक्षेकृपायांकरुणामतेतिविश्वः तपागमेनग्री ष्मागमेन अद्यममजीवातुःजीवनदातामधुःवसंतःदेशातःदूरादेवउत्सारितःनिष्कासितइतिमनस्यानीयरुषेवक्रोधेनेववनांतेवनमध्येतस्यग्रीष्मस्यत्वा

गतंवाचासत्कारंपरभृतःकोकिलःनसमाचचार ग्रीष्मे कोकिलःशब्दंनकरोतीतिप्रसिद्धिः तत्ररुषेतिहेतूत्प्रेक्षा ७६ तदानींग्रीष्मर्तौशिरीषपंक्तेःशिरीष कुसुमपंक्तेःकुरुकामिनीनांसुभद्राद्रौपद्यादीनांशरीर वल्यासहमार्दवेनउपमासादृश्यंउपस्थिताउदिताअभूत् इतःप्राक्नासीत् इदानींमिलितेतिभावः तदेवतपस्थितशब्देनार्थांतरक्रोडीकारादर्थांतरन्यासेनद्रढयति हियतःतपस्स्थितानांग्रीष्मेस्थितानांतपस्विनांचसर्वंसुलभं ७७ कुरूणांकेलिवनेषुउद्याने षुमल्लिकाकुसुमेषुभ्रमरावलीबभौशुशुभे तामुत्प्रेक्षते ऋत्विति ऋतुनाप्रकृतत्वाद्ग्रीष्मेणमधुगंधयोःमकरंदसुगंधयोःगुप्तयेरक्षणायअग्रेकुसुमाग्रेजतु

शिरीषपंक्तेःकुरुकामिनीनांशरीरवल्यासहमार्दवेन उपस्थिताभूदुपमातदानींतपःस्थितानांसुलभंहिसर्वं ७७ कुरुके लिवनेषुमल्लिकाकुसुमेषुभ्रमरावलीबभौ ऋतुनामधुगंधगुप्तयेजतुनाऽग्रेनिहितेवमुद्रणा ७८ शुभसौरभसंभृ तानिभूमौशुचिभूतान्यपियानिपाटलानि कलयेयुरतीवचित्रभावंक्षणपीतानिदृशाकथंनतानि ७९

नालाक्षयाकृत्वानिहितास्थापितामुद्रणेवभाषायांलाखोलेतिप्रसिद्धवाच्यमिव यथाकोशगृहद्वारशृंखलोपरिलाक्षालेपरूपमुद्रणाक्रियते तथाकुसुमो परिकृताकिमित्यर्थः ७८ भूमौशुभसौरभेणउत्तमसुगंधेनसंभृतानिशुचिभूतानिशुभ्राण्यपि यानिश्वेतरक्तवर्णानीतिविरोधः शुचौआषाढेभूतानि जातानिपाटलानिपाटलावृक्षपुष्पाणीतिविरोधपरिहारः दृशानेत्रेणक्षणंपीतानिसादरमवलोकितानितानिचित्रभावंआश्चर्यंकथंनकलयेयुःदद्युः अपितुआश्चर्यंदद्युरेव किंचयानिशुभ्राणिपाटलानिपीतानितानिचित्रभावंकर्बुरत्वंकथंनकलयेयुःधारयेयुःअपितुकर्बुरत्वंधारयेयुरेव ७९ 

सुदृशां सुंदरीणां केश्यं केशसमूहः अयं घनः मेघ इति कैः न जज्ञे न ज्ञातं अपि तु सर्वैर्ज्ञातं यत् यस्मात्कारणात् तस्य केश्यस्य अधः अधोभागे निटिले ललाटे एव स्नाथासो तादृशीच तत्तादृशी अतिमहती त्यर्थः सलिलानां शीकरकणाः यस्मिन्तस्य दुर्दिनस्य मेघच्छन्नाकाशदिनस्य श्रीः शोभा सततं निरंतरं आसीत् कीदृशं केश्यं सीमंत एव विद्युत् यस्मिन्तत् तथा अवतंसशिरीषाणि अवतंसीकृतशिरीषकुसुमान्येव चापं यस्मिन्तत् ८० उष्णरुचेः सूर्यस्य उग्रैः करैः किरणैः समंतात् ऊष्मायमाणानि ऊष्माणं उद्वमंति अखिलदिङ्मुखानि यस्मिन्तस्य अन्हः दिवसस्य समीपं भागं स्वकाले अन्हस्त्रियामा घटिका

सीमंतविद्युदवतंसशिरीषचापं केश्यं घनोयमिति कैः सुदृशां न जज्ञे तस्याध एव निटिले सततं यदासीत्तत्तादृशी सलिलशीकरदुर्दिनश्रीः ८० उग्रैः करैरुष्णरुचेः समंतादूष्मायमाणाखिलदिङ्मुखस्य आगंतुमन्हः सविधे स्वकाले ह्यनीश्वरेवापससर्प रात्रिः ८१ वर्षास्वियं त्वरितमस्मदुपांतभूमेरुन्मूलनं कलयतीति रुषावलीढैः तीरद्रुमैः स्वनिकटादपसारितेव मध्यं जगाम सरितां

सलिलस्य वेणी ८२

वसानरूपस्वसमये आगंतुं अनीश्वरेव असमर्थेव रात्रिः अपससर्प किंचित् किंचित् स्वपश्चाद्भागे जगाम ग्रीष्मे हि रात्रिर्लघुर्भवति तत्कारणमुत्प्रेक्षितं ८१ सरितां नदीनां सलिलस्य वेणी प्रवाहः मध्यं पात्रमध्यभागं जगाम कीदृशी सलिलस्य वेणी इयं वेणी वर्षासु प्रावृट्काले अस्माकं उपांतभूमेः समीपभूमेः उन्मूलनं त्वरितं कलयति करोति इति हेतोः रुषा क्रोधेन अवलीढैः युक्तैः तीरद्रुमैः तीरस्य वृक्षैः अपसारितेव स्वसकाशात्परितः क्षिप्तेवेत्युत्प्रेक्षा ८२ ॥८२ ८२ १८

देशेदेशेजडिमकुरंगाः शैत्यमृगाः दिनकरएवभिल्लः किरातः तस्मिन् तेजोभल्ले: उष्णकिरणबाणेः धावंधावंधाविलाधावित्वाप्रहरनिसति राज्ञांधारागेहजलमंदि-
रशरणंअवापुः अन्येपिदुर्जनेनपीड्यमानाराजगृहंप्रतिगच्छंति ८३ युवतयश्चयुवानश्चयुवानः पुमान्स्त्रियेत्येकशेषः तरुणस्त्रीपुरुषाः तपर्तौग्रीष्मर्तौ अंगा
नांस्वांगानां अंगैःपरांगैःसंगस्य असहनेसति अभिमुखाः अन्योन्यस्यसन्मुखाःसंतएववेकेचित् युवानः वाचापि अन्योन्यंदृष्टंयथातथा आलिलिंगुः केचित् दृ
शादर्शनेनापि आलिलिंगुः केचित् मनसापिमनःकल्पनयापि आलिलिंगुः ८४ गद्यं॥ एवंरीत्यापचेलिमांपक्कांपूर्णामित्यर्थः हेलिमयूखानांसूर्यकिरणानां

देशेदेशेजडिमकुरंगास्तेजोभल्लैर्दिनकरभिल्लै धावंधावंप्रहरतिराज्ञांधारागेहंशरणमवापुः ८३ अंगांगसंगासहनेतपर्तावन्योन्य
मेवाभिमुखायुवानः वाचापिकेचिन्मनसापिकेचिद्दृशापिकेचिद्दृढमालिलिंगुः ८४ गद्यं॥ एवंपचेलिमांहेलिमयूखकठोरकेलिं
नस्यननयायेनिवेदितुकामाभिरिवरामाभिर्निरंतरोपान्तोद्गमध्वनिवसंतोवसंतरतिकांताविजयंतजनकानंतरजकौंतेयोपरि
पाटलहंसपाददुरवगाहवनजातसनाथपाथसिरोधसिर्विहारस्तेषां दिनानामोपयिकमातिथ्यमापादयितुंभगवतींतामेवसरितमापतनं ॥

कठोरकेलिंपरुषक्रीडांतस्यरवेःनतनयायेयमुनायैनिवेदयितुकामाभिरिवरामाभिः सुंदरीभिः निरंतरोपांतोनिबिडितसमंताद्गोगोद्गमध्वनिवसंतोद्गगोचरोवसंतो
वसंतमदनाविवेत्युत्प्रेक्षा जयंतजनकस्यइंद्रस्य अनंतरजः कनिष्ठबंधुः उपेंद्रः कृष्णः कौंतेयः अर्जुनश्च तोपरिपाटलाः समंतात् श्वेतरक्तवर्णाःयेहंस-
पादाः हंसचरणाः सूर्यकिरणाश्चतैः दुरवगाह्यानिदुष्प्रवेशानिवनेषुउदकेषुजातानिउत्पन्नानिअंभोजानितैःसनाथेयुक्तेपाथसियमुनाजलेअन्यत्रवनजा
तानिवनस

मूहाः तैः सनाथे राधसि यमुनातीरे र्चविहारैः जलडीक्रा वनक्रीडाभिः तेषां ग्रीष्मीयानां दिनानां औपयिकं युक्तं आतिथ्यं आपादयितुं कर्तुं भगवतीं तामेव स
रितं यमुनां आपततां अगच्छतां तस्मिन् ऋतौ तौ कृष्णार्जुनौ स्त्रीभिः सह जलक्रीडां वनक्रीडां च कर्तुं यमुनां गतावित्यर्थः ११ पद्यं ॥ कलिंदपुत्र्या यमुनया क
ल्लोलवेगस्य महालहरीवेगस्य कपटेन छलेन परमस्य पुंसः श्रीकृष्णपादं प्रति प्रससृपे गतं कथंभूतया इह पादे पुनः त्रिजगत्पवित्राः मे सख्यः भागीरथी
तुल्याः कति तिष्ठंतीति मनस्यानीयता संद्रष्टुं कामो यस्याः तयेवेत्युत्प्रेक्षा एतत्पादान्मम सखी एका निर्गतास्ति तत्तुल्या अन्यास्तत्र कति संतीति ताः द्रष्टव्या इ

पद्यं ॥ कल्लोलवेगकपटेन कलिंदपुत्र्या पादं प्रति प्रससृपे परमस्य पुंसः तिष्ठंति मे पुनरिह त्रिजगत्पवित्राः सख्यः कतीति समवे
क्षितुकामयेव ८५ तस्या जलेषु तरुणांबुदजातिवैरिष्वावर्तजालमनयोरुभयोरतानीत् वीचीकराग्रविनिवर्तितरामसीरव्यावल्गनोप
र्जनितव्रणगर्तशंकां ८६ मुरारिनारीमुखपद्मपंक्तिर्जवेन योद्धुं जलदुर्गपद्मैः तीरे वनस्थे तिलकापदेशात्कृत्वा पुरः खेटकमंडलानि ८७

तीरस्थयेव यमुनया पादं प्रति प्रससृपे इत्यर्थः ८५ तरुणांबुदानां सजलमेघानां जातस्य समूहस्य वैरिषु प्रतिभटेषु श्यामतया तत्तुल्येषु तस्याः यमुनायाः जलेषु आवर्ता
नां अंभोभ्रममाणां जालं समूहं उभयोः अनयोः कृष्णार्जुनयोः वीच्य एव कराः तेषां अग्रैः विनिवारितानि यानि रामसीरस्य बलरामस्य व्यावल्गनानि स्वविदार
णार्थं चापल्यकर्माणि तैः उपजनिताः ये व्रणगर्ताः तेषां शंकां अतानीत् ददौ बलरामेण गोपीभिः सह पर्वते क्रीडता जलक्रीडार्थं आहूता यमुना पदात्तेनाकृष्टा
तदा सा सीरेणाकृष्टेति श्रीमद्भागवते कथानकं ८६ मुरारेः नारीमुखपद्मानां पंक्तिः जलदुर्गवर्तमानैः पद्मैः सह जवेन योद्धुं तीरे अवतस्थे किं कृत्वा तिलकापदेशा

त् भालस्थतिलककपटात् खेदानांमंडलानिसमूहान्पुरःकृत्वा अग्रतःकृत्वा नेमेतिलकाः अपितुस्वत्राणार्थंमुखपद्मैःखेदकान्यग्रतःकृतानीत्यर्थात्केनवा
पन्हुत्यलंकारः८७ तत्रयमुनायांतासांकृष्णपत्नीनांविलासगमनंसमवेक्ष्यलज्जितचेतनायाःलज्जितमनसःमराल्याःहंस्याःलाल्यत्वस्यलालनीयतायाःहेतु
रपिकारणमपिगतेःगमनस्यमंदिम्नःमंदतायाःश्रीःशोभावेगात्तिरोभवनस्यवेगेनगत्वानिलीयस्थितेःविघ्नतयाप्रतिबंधकतयागर्ह्यातदानींनिंद्याबभू
व अस्माकंगतिमंदिमानस्याच्चेत्तर्हिद्रुतंगत्वानिलयनंभवेत् अतोनिलयनेगतिमंदिमाप्रतिबंधकतयानिंदार्हाजातइतिभावः८८गद्यं॥ तासुकृष्णस्त्रीषु

तासांविलासगमनंसमवेक्ष्यतत्रलाल्यत्वहेतुरपिगर्हितचेतनायाः वेगात्तिरोभवनविघ्नतयामराल्यागर्ह्याबभूवनितरांगतिमंदि
मश्रीः८८गद्यं॥ शनैस्तासुसरितमवगाहमानासुकासांचिद्दीर्ष्ययेवनितंबबिंबानिजावकाशदानावलंबितोन्नतिभिरंबुभिः
पुलिनानिनिचोलयांचक्रुः१२ अपरासामसूययेवनाभिकुहराणिजलचूषणादावर्तकुलजवावलेपमवलुंपन् इतरासांकुचे
चकुचयुगलानिक्षोभणात्कोकनदकोशान्विदलयामासुः१३

शनैःशनैःसरितमवगाहमानासुसतीषुकासांचित् नितंबबिंबाःई
र्ष्ययेवविशालतयापुलिनेनसहस्वसाम्येर्ष्ययेवनिजस्यस्वस्य अवकाशदानेन अवलंबिता धृताउन्नतिः उच्चतायैःतैःअंबुभिःपुलिनानिनिचोलयां
चक्रुःआच्छादयामासुः१२ अपरासांस्त्रीणांनाभिकुहराणिनाभिबिलानि असूययेवस्वसादृश्येर्ष्ययेवजलचूषणात् जलपानात् आवर्तकुलजवस्य-
आवर्तसमूहवेगस्यअवलेपंगर्वंअलुंपन् चिच्छिदुः इतरासांकुचयुगलानिक्रुधेवस्वसाम्यधारणहेतुकक्रोधेनेवक्षोभणात्क्षोभजन्यताडनात् कोकनदानांरक्तो
त्पलानांकोशान्विदलयामासुः१३

पद्यं॥ ग्रहराजस्य सूर्यस्य पुत्री यमुना वनिताजनानां वक्षोजकुंभनिवहात् कुचकुंभसमूहात् सकाशात् ग्रीष्मर्तुना विनिहितं पितुः जनकस्य रवेः तापरूपं स्वं धनं तरलोर्मय एव हस्ताः तैः अहरत् जग्राह ह्रियतः अपत्यभाजां पुत्रदुहितृमतां विभूतिः संपत्तिः अन्यं स्वसंततेः परं जनं न याति पुत्रादिः पितुः स्वं अन्येन गृहीतं चेत्तस्माद्बलेन गृण्हाति किंपुनः राजपुत्री निभावः ८९ स्फुदृशः संदर्पैः मुरवैः स्फुरनायकानुजस्य उपेंद्रस्य कृष्णस्य मनसः वशीकृतो स्वाधीनीकरणविषये निपुणतां पटुतां यथा ययुः प्रापुः तथा नलिनीलताः सरसीरुहैः कमलैः निपुणतां न ययुः यत् यस्मात्कारणात् अमू

वक्षोजकुंभनिवहाद्वनिताजनानांग्रीष्मर्तुनाविनिहितंग्रहराजपुत्री तापंपितुःस्वमहरत्तरलोर्मिहस्तैरन्यंनयातिहिविभूतिरपत्यभाजां ९० स्फुरनायकानुजमनोवशीकृतौस्फुदृशोमुरवैर्निपुणतांयथाययुः सरसीरुहैर्ननलिनीलतास्तथासव. चान्यमूनिविकचानितानियत् ९१ यमस्वसुःसन्निधिमेत्यरात्रौस्वकांतिचोरंसुदृशामुरोजः नालाग्रशूलेनलिनंनिवेश्यववल्गहर्षादिववारिमध्ये ९२

निमुरवानिसकचानिसकेशानितानिकमलानिविकचानिकेशररहितानिप्रफुल्लानिचवर्तंतेमुखकमलयोःसादृश्येपिसकेशानां यथाशोभातथाविकेशानांनास्तीत्युक्तिभंगिः ९० स्फुदृशांउरोजःस्तनःयमस्वसुःयमुनायाःसन्निधिंसामीप्यंएत्यप्राप्यमुकुलीभावात्रात्रौस्वकांतेःस्वशोभायाःचोरंनलिनं २०
कमलंवारिमध्येनालाग्रमेवशूलंतस्मिन्निवेश्यआरोप्यहर्षादिववल्गाननर्तअन्योपिकस्यचिदाश्रयंकृत्वाचोर्यकर्मरतस्यस्वबलेनशासनंकृत्वाहर्षान्नृत्य
ति ९२

कंसहंतुः कृष्णस्यकरोपिव्यात्युक्षिकायांपरस्परांगेषुजलप्रक्षेपक्रीडायांविपुलेक्षणासुसुंदरीषुनखानांद्योतेनकांत्यावलक्षंशुभ्रंअंभःवर्षन्सन्तुपुनःत
स्याःसरितःयमुनायाःउदारांमहतींसखींभागीरथींअसावीदिवप्रासूतकिंपुरापादःप्रासूतइदानींतत्करोपिप्रासूतकिमित्यपिशब्दार्थः१२उल्लासभाजाआ
नंदभाजाहरिणाकृष्णेनप्रियायाःकबर्यांकेशवेशेकल्हाराणांसुगंधिकमलविशेषाणांमाल्येमालायांकलितेस्थापितेसतिसपत्न्याःवल्कंअस्रैःदुःखाश्रु
भिःअसूययाईर्ष्ययाहसितेस्मितेचउत्तंसितंअवतंसयुक्तंअभूत्इदंचित्रंयस्याःकबर्यांमालाप्रक्षेपःतद्वक्त्रेणोत्तंसितेनभाव्यंअत्रतुअन्यस्याःसुखमुत्तं

व्यात्युक्षिकायांविपुलेक्षणासुकरवर्षन्नखद्योतवलक्षमंभः सखीमुदारांसरितस्ततस्याःकरोव्यसावीदिवकंसहंतुः १३ उल्ला
सभाजाहरिणाप्रियायाःकल्हारमाल्येकलितेकबर्यां अस्रैरसूयाहसितेश्चचित्रमुत्तंसितंवक्त्रमभूत्सपत्न्याः १४ ग्लहंनि
मग्नग्रहणेषुकल्पयन्स्वयंग्रहाश्लेषसुखंयदूद्वहः सवर्णवर्ष्मासलिलेतडित्तनूःसुखादगृण्हात्सुदृशस्ततानतं १५

सितमितिचित्रंउत्तंसितंयुक्तमित्यर्थेनतत्परिहारः१४सवर्णयमुनाजलेनसमानवर्णवर्ष्मशरीरंयस्यसःयदूद्वहःकृष्णःनिमग्नानांग्रहणेषुस्वयंग्रहेणआ
त्मनाग्रहणेनयत्आश्लेषसुखंतद्रूपंग्लहंपणंकल्पयन्सन्सलिलेकृष्णजलेतडिदिवगौरीतनुर्यासांताःसुखात्अनायासेनअगृह्णात्ताःसुदृशस्ततंकृ
ष्णंनागृह्णन्सलिलकृष्णशरीरयोःएकवर्णत्वेनभेदेनाज्ञानान्नग्रहणमितिभावः१५ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥

अंबुषुनिमग्नः हरिः क्वचिद्देशे फूत्कृतैः स्वस्य अधःस्थितैः चिन्हं ज्ञापकं बुद्बुदं उदस्य जलोपरि गतं कृत्वा वधूं प्रतिवंचयन् क्वचिदन्यदेशे वरांग्याः सुंदर्याः ऊरुस्तं-
भं चुचुंब ९६ तटिन्याः यमुनायाः तटयोः तीरयोः प्रांते अप्सु उदकेषु मंडलीभूय क्रीडती कृष्णयोः कृष्णार्जुनयोः यौवते युवतीनां वृंदे ताटंके इव यमुनायाः क-
र्णभूषणे इव रेजतुः ९७ गद्यं॥ इति अनेन प्रकारेण चिरं विहृत्य क्रीडित्वा प्रतीरं उत्तीर्णाभिः गताभिः सह तटाटवीं पर्यटतोः तयोः कृष्णार्जुनयोः अग्रे दिशि दिशि क्र-

फूत्कृतैः क्वचिदधःस्थचिन्हं बुद्बुदं हरिरुदस्य निमग्नः वंचयन्प्रतिवधूं क्वचिदूरुस्तंभमंबुषु चुचुंब वरांग्याः ९६ क्रीडती
मंडलीभूय कृष्णयोरप्सु यौवत तटिन्यास्तटयोः प्रांते ताटंके इव रेजतुः ९७ गद्यं॥ इति चिरं विहृत्य प्रतीरमुत्तीर्णाभिर्ज-
लमेलनसंगमव्रीडादिव संकुचितात्मभिः कुचैरानमिताभिस्तदंगसंगमशर्माणि मर्मरगिरा संस्तुत्य पवनचंचलैरंचलैः श्लाघमा-
नानीव वसनानि वसितवतीभिः कायकांतिकनकलताकोरकाणीव कनकाभरणानि कामनीयकपुनरुक्तिमात्रस्य पात्रय-
तीभिर्वधूटीभिः सह तटाटवीं पर्यटतोस्तयोरग्रे दिशि दिशि क्रशितशिशिरेतराभीशुप्रकाशो जनदृशां कोशीकरणदेशि-
कः कोपि महसां राशिराविरासीत् १४ शितः कृशीकृतः शिशिरेतरः उष्णः अभीषुप्रकाशः किरणप्रकाशो येन सः जनदृशां कोशीकरण-
स्य कुड्मलीकरणस्य देशिकः गुरुः शिक्षकः कोपि अनिर्णीतः महसां तेजसां राशिः आविरासीत् प्रादुर्बभूव कथंभूताभिः वधूटीभिः जलस्य डलयोरभे- २१
दात् जडस्य मूर्खस्य च मेलनेन संगमेन व्रीडादिव संकुचितः आत्मा स्वरूपं येषां तैः कुचैः आनमिताभिः नम्रीकृताभिः तया तासां अंगसंगमस्य शर्माणि

सुखानिमर्मरगिरास्वशब्दरूपवाण्यासंस्कृतस्यपवनेनचंचलैः अंचलैः प्रांतभागैः श्लाघमानानीववसनानिवस्त्राणिवसितवतीभिः अन्यापिप्रियपदार्थसं
स्कृतस्यशिरश्चालनेनश्लाघते तथाकायकांतिः स्वशरीरकांतिरेव लतातस्याः कोरकाणीव कुड्मलानीवकनकाभरणानि कामनीयकस्य स्वलावण्य-
स्यपुनरुक्तिमात्रंतस्यपात्रयंतीभिः पात्रंकुर्वतीभिः अधिकार्यस्याप्रतिपादनात्पुनरुक्तिर्यथाव्यर्था तथास्वलावण्यशोभाधिकशोभाया अकरणात्
भूषणानिव्यर्थानि कुर्वतीभिरितिभावः १४ पद्यं॥ अथयत्नात् उन्मिष्योन्मिष्यनेत्रेउन्मील्योन्मील्यपरिचलितायथापूर्वंशक्तिर्यस्याः तयादृष्यातन्मध्ये

पद्यं॥ उन्मिष्योन्मिष्ययत्नात्परिचलितयथापूर्वशक्त्यायदृष्यातन्मध्येवीक्ष्यकंचित्पुरुषमनुदितच्छायहस्तातपत्रं
अक्ष्णाज्ञातेयमोतोर्विदधतमनयोः प्रश्रयाश्चर्यदत्तद्वैराज्यादाकुलाभूद्यदुकुरुवरयोस्तत्क्षणंचित्तसीमा १८

तेजोराशिमध्येकंचित् पुरुषंवीक्ष्यअनयोः यदुकुरुवरयोः यदुकुलकुरुकुलश्रेष्ठयोः कृष्णार्जुनयोः चित्तसीमाद्वयोः राज्ञोः पालनशासनादिकर्मद्वैराज्यंप्र-
श्रयः विनयः आश्चर्यंचताभ्यांसंप्रदानाभ्यांदत्तंयत्द्वैराज्यंतस्माद्धेतोः तत्क्षणंआकुलाव्यग्राअभूत् यस्मिन्ग्रामेराजद्वयाधिकारः तत्स्याचांएककालाव
च्छेदेनोभयाज्ञापालने आकुलताभवति कथंभूतंपुरुषंअनुदितानोत्पन्नाच्छायायस्यतथाभूतंहस्तेआतपत्रंछत्रंयस्यतंआतपत्रस्याधः पुरुषतेजसाउपरि
सूर्यतेजसाच्छायाभावः तथाअक्ष्णानेत्रेणओतोः मार्जारस्यज्ञातेयंएककुलतांमार्जारत्वंविदधतंधारयंतंअग्निनेत्राणांमार्जारनेत्रसादृश्यादियमुक्तिः १८

मुकुंदवध्वः पयसावार्धक्येन कृतैः द्विजातिवृद्धस्य मुरवेतिरोवे पथुभिः निर्यक्कंपैः कृतासूचनायासांनाइव अस्यवृद्धस्य पथः मार्गात् पार्श्वयोः सहसातल्क्षणे द्विधा अपसस्तुः अपसर्पणेहेतु गर्भविशेषणं यतोभीरवः भयशीलाः ९९ ततः ताभ्यां कृष्णार्जुनाभ्यां आत्मानं अपंकं विधातुं कर्तुं तस्य वृद्धविप्रस्य पदोः चरणयोः पुरस्तात् अग्रभागे उदंचंति आविर्भवंति घनानि निबिडानि घर्मतोयानि येषुतैः अष्टाभिः अंगैः करचरणहृदयादिभिः अवन्याः भूमेः रजांसि स्पृष्टानि अहो आश्चर्यं घर्मजलरजोमेलनेन पंकोत्पत्तिर्भवति अपरपंकमीकारणपूर्वपंकलेपक्षालनं आश्चर्यकारकं अत्रविचित्रालंकारः तदुक्तं विचित्रंतत्प्रयत्न-

मुरवेतिरोवे पथुभिर्वयः कृतैर्मुकुंदवध्वः कृतसूचनाइव । द्विजातिवृन्दस्य पथोस्य पार्श्वयोर्द्विधापसस्तुः सहसातिभी
रवः ९९ ताभ्यांततस्तस्य पदोः पुरस्तादपंकमात्मानमहोविधातुं स्पृष्टान्युदंचद्घनघर्मतोयैरष्टाभिरंगैरवनेरजांसि १००
परस्परासंगफलप्रदित्सयास्वजन्मतारेंदुवासराविव उपस्थितौतावुपसृज्यसंभ्रमात्तदाशिषोनंतरमेवमब्रवीत् १०१

श्चेद्विपरीतफलेच्छयेति अपंकं अपापंद्वत्यर्थादाश्चर्यपरिहारः विधायसाष्टांगनमनं चक्रुरितिभावः १०० परस्परयोः आसंगः संगतिः तस्याः फलं अन्नं तस्य प्रदित्सा दातुमिच्छा तया उपस्थितौ प्राप्तौ स्वजन्मतारेंदुवासरौ स्वजन्मनक्षत्रेंदुवासराविवेत्युत्प्रेक्षा तौ कृष्णार्जुनौ संभ्रमात् अतित्वरया उपसृत्य समीपंगत्वा वृद्धब्राम्हणः तदा आशिषः आशीर्वादस्य अनंतरं पश्चात् एवंवक्ष्यमाणं अब्रवीत् अध्यान्नवन्हिभयसन्मानवस्त्रसौख्यदुःखानिमासिजनिभेरविवासरादाविति मुहूर्तचिंतामणौ जन्मनक्षत्रवारसंगतिफलानि १०१ ॥ ॥९८॥ ॥९७॥ ॥९७॥ २२

अयिवीरौ अनेन याचितदानसामर्थ्यं द्योत्यते युवाभ्यां सकाशात् चकितेव भीतेव क्षुत् कुक्षिं मदुदरं एत्य मां प्रपीडयति तत् तस्मात् बहु अशनं भक्ष्यं भोक्तुं याच्यते यस्य येन अशनेन एषः मद्रूपः अतिथिः पुरा तृप्यति तृप्तिं प्राप्स्यति यावत्पुरानिपातयोर्लट् इति भविष्यति लट् यस्येति शेषे षष्ठी १०२ स्वस्य दक्षिणकरं पुरतः प्रसार्य इत्थं उक्तप्रकारेण अर्दतः याचमानस्य तस्य वृद्धब्राह्मणस्य वचनपार्ष्णेः वचनपृष्ठभागस्य अनुधावी पश्चाद्गमनकर्ता वेगो यस्याः सा तथा

क्षुत्प्रपीडयति मामयि वीरौ कुक्षिमेत्य चकितेव युवाभ्याम् याच्यते नतदशनं बहु भोक्तुं यस्य तृप्यति पुरातिथिरेषः १०२ ॥ इत्थं स्वदक्षिणकरं पुरतः प्रसार्य तस्यार्दतो वचनपार्ष्ण्यनुधाविवेगा ताभ्यां तयोर्न फणितिः समाललंबे सत्त्वर्थना फलमदोहदमेव सूते १०३॥

धेति तथा भवेदिति फणितिः उक्तिः ताभ्यां कृष्णार्जुनाभ्यां समाललंबे स्वीकृता कोयं किं याचते इत्यादि विचारमकृत्वा याचनानंतरमेव तथेत्युक्तमिति भावः इममर्थमर्थांतरन्यासेन द्रढयति सत्स्विति सत्सु उत्तमजनेषु अर्थना याञ्चा अदोहदमेव दोहदरहितमेव फलं सूते ददातीत्यर्थः उत्तमजनेषु प्रार्थना फलदाने पूर्वस्नेहदानादिनापेक्षते इति भावः १०३॥ ॥५॥ ॥६॥ ॥७॥

गद्यं ॥ अथ दानप्रतिज्ञानंतरं सुदाहृषेण कथितः आत्मनः यथातथाभावः अहमग्निरिति याथातथ्यं येन सः भगवान् स्वहृद्भानुः अग्निः दंतपटी ओष्ठः स एव जवनिकातिरस्कारिणी तस्याः अंतः अभ्यंतरे नटी भवत् स्मितं ययोः यथा जवनिकांतः नटः तथा ओष्ठांतर्हास्यं वर्तते इत्यर्थः देवकी पृथासुतयोः धुरि अग्रभागे गिरेः दरीषु गुहासु वसंतौ धुरीणाः निपुणाः ये विभावरीचराः राक्षसाः सरीसृपाः सर्पाः दिविषदः शाः दैत्येंद्राश्च तैः मेदुरीकृतं बहुलीकृतं दुर्हितं तांडवं दुश्चेष्टितं नाट्यं यस्मिन् तस्य खांडवस्य एतत्संज्ञकवनस्य जगतः कंठे गडुत्वं महागुलिकारूपरोगविशेषत्वं स रोगः गलग्रहेण यथा नाशकरः त

॥ गद्यं ॥ अथ सुदाकथितात्मयथातथाभावो भगवान् स्वहृद्भानुर्दंतपटीजवनिकांतर्नटीभवत्स्मितयोर्देवकीपृथासुतयोर्धुरि गिरिदरीवसतिधुरीणविभावरीचरसरीसृपदिविषदीशमेदुरीकृतदुर्हितवांडवस्य खांडवस्य जगत्कंठगडुलं चतत्परिरक्षणदक्षस्य ऋभुक्षणस्तक्षकपक्षपातं च निवेद्य युवयोः कटाक्षबलेन क्षणाद्दिधक्षामीति स्वयमपेक्ष्य विशेषमाचचक्षे ॥ १०१ ॥ भूसंज्ञया यदुपतेः पुरुहूतसूनुः संतुष्यतो थ जगृहे स तनूनपातः तूणो च ग इवसखौ तुरगांश्च शुभ्रांकितं रथं च नटता कपिकेतनेन १०२ यदंरखांडवं जगन्नाशक मित्यर्थः तस्य खांडवस्य रक्षणे दक्षस्य चतुरस्य ऋभुक्षणः इंद्रस्य तक्षके तत्रस्थे नागे पक्षपातं च निवेद्य युवयोः कटाक्षबलेन कृपावलोकमबलेन क्षणात् दिधक्षामि दग्धुमिच्छामि इति स्वयं अपेक्ष्य विशेषं याचितमक्ष्यविशेषं आचचक्षे कथितवान् १५ पद्यं ॥ अथ सः पुरुहूतसूनुः अर्जुनः यदुपतेः कृष्णस्य भ्रूसंज्ञया भ्रुवा कृतया संज्ञया संतुष्यतः सतनूनपातः अग्नेः सकाशात् तूणौ गांडिवसखौ गांडिवधनुःसहितौ तूणौ अक्षयशरौ इषुधी शुभ्रान् तुरगांश्च नटता नृत्यता कपिकेतनेन कपियुक्तध्वजेन उपलक्षितं रथं च जगृहे १०२ २२

सः फाल्गुनः उत्तरफल्गुन्यां जातः अर्जुनः मरुन्मनोमार्गणवेगेनतेयानां वेगविषये पृथक् जयेन एकैकस्य पृथक् जयेन आप्तैः प्राप्तैः कीर्तैः शावैः अर्भकैः रव-
शुभ्रैरित्यर्थः चतुर्भिः अश्वैः समुपास्यमानं युक्तं तं रथं आरुरोह १०४ पुरा दशमुखनगरे लंकायां अनुभूतं दहनस्य अग्नेः हठात्करणं बलात्कारं पुनः दि
दृक्षुः खांडवे द्रष्टुमिच्छुः अतः उपागतः प्राप्तः साक्षात् मारुतिरिव हनूमानिव अस्य अर्जुनस्य रथाग्रकेतनांकः ध्वजचिन्हं उदलसत् उल्लासं अंके मारु
तेरुत्प्रेक्षा ध्वजाग्रे कृत्रिम कपिर्विश्वकर्मणा कृतः तत्रैव कार्यवशेन मारुतेरावेश इति भारततात्पर्यं १०५ तदागमनसमये तूणौ इषुधी तस्य अर्जुनस्य भु

मरुन्मनोमार्गणवेगेनतेयपृथक्जयाप्तैरिव कीर्तिशावैः चतुर्भिरश्वैः समुपास्यमानं स फाल्गुनस्तं रथमारुरोह १०४ दशा
मुखनगरे पुरानुभूतं दहनहठात्करणं पुनर्दिदृक्षुः उपगत इव मारुतिः स साक्षादुदलसदस्य रथाग्रकेतनांकः १०५ तद्भु
जावनुधावत्यास्सङ्ग्रामेषु जयश्रियः जंघाद्वयधियं तूणौ जनयामासतुस्तदा १०६ पवनसखदृशोर्मुदं वितन्वन्मृदुतरट
कृति कंपिताटवीकः कुटिलमतनुतासकृत्कराभ्यां गुणमपि दंडमिवास्य गांडिवस्य १०७

जौ अनुधावत्याः तद्भुजयोः पश्चाद्धावंत्या इत्यर्थः संग्रामेषु जयश्रियः जंघाद्वयस्य धियं बुद्धिं जनयामासतुः १०६ पटुतरा महत्तरा पाटकृतिः धनुषो ज्याशब्दः
तया कंपिता अटवी अरण्यं येन सः एषः अर्जुनः पवनसखस्य अग्नेः दृशोः नेत्रयोः मुदं हर्षं वितन्वन् कुर्वन् सन् गांडिवस्य धनुषः दंडमिव गुणमपि मौर्वीम
पि कराभ्यां असकृत् पुनः पुनः कुटिलं वक्रं यथा तथा अतनुत चकार दंडस्य सज्जीकरणाय गुणस्याकर्षणेन कुटिलत्वं १०७ ॥ ॥८॥ ५

अथस ः अग्निः गरुडः वलीमुखः वानरश्चतौ ध्वजयोर्ययोस्ताभ्यां कृष्णार्जुनाभ्यां सकाशात् अनुमतिं अनुमोदनं एत्य प्राप्य हर्षात् वनं अशितुं भक्षितुं सन्नाहसन्नद्धो बभूव कीदृशं वनं बलरिपुमणिवत् इंद्रनीलमणिवत् श्यामं तथा उत्प्रवालं उद्गतपल्लवं क इव वडवायाः आस्यं मुखं भवति स वडवास्यभूः अग्निरिव वडवाग्निरिव स यथा इंद्रनीलमणिवन्नीलं उत्प्रवालं उद्गतविद्रुमं वनं जलं अशितुं सन्नद्धो भवति तद्वदित्यर्थः १०८ अग्निः बाणपुरस्य बाणासुरनगरस्य आवृतेर्वेष्टनस्य वासनयेव संस्कारजन्यस्वभावेनेव अतिमहत्या शोणा रक्ता रुक् कांतिर्यस्याः तया शिखया ज्वालया चंडतरस्य अ

अथ गरुडवलीमुखध्वजाभ्यामनुमतिमेत्य स सन्नाहमहर्षात् बलरिपुमणिनीलमुत्प्रवालं वनमशितुं वडवास्य
भूरिवाग्निः १०८ शोणरुचा शिखयातिमहत्या बाणपुरावृतिवासनयेव चंडतरस्य वनस्य समंतात्कुंडलनं कल
यन्ववृधेग्निः १०९ प्रथमं पावकषिड्गपरिरभ्य गृहीतपल्लवोष्ठपुटे उपकंठवनराजेरुदगादाकुलकपोतनादततिः ११०

तिरोद्धस्य वनस्य समंतात्कुंडनं वेष्टनं कलयन्सन् ववृधे अन्योपि अभ्यासजन्यस्वभावानुसारेण कर्म करोति १०९ पावक एव षिड्गः विटः तस्मिन् प्रथमं परिरभ्य संवेष्ट्य आलिंग्य च गृहीतः पल्लव एव आरक्तत्वात् ओष्ठपुटो येन तस्मिन् सति वनराजेः वनपंक्तेः उपकंठे समीपभागे कंठसमीपे च आकुलानां संभ्रमवतां कपोतानां पारावतानां नादततिः शब्दसमूहः उदगात् आविर्बभूव विटेन प्रियायाः आलिंगनेन ओष्ठपुटग्रहणे च कृते सति रसावेशेन कंठात् कपोतशब्दसदृशः शब्दः आविर्भवति ११०॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥५॥

गद्यं ॥ क्रमेणप्रबलीभवतः भगवतः पवमानसखस्य अग्नेः तमालादिषु केषुचित् द्रुमेषु पत्रोच्चयायमानैः श्यामत्वेन पत्रराशिवदाचरद्भिः धूमैः किंशुकादिषु पला-
शादिषु केषुचित् वृक्षेषु स्तबकायमानैः आरक्तत्वेन पुष्पगुच्छवदाचरद्भिः ज्वालकंदलैः ज्वालासमूहैः तिलकादिषु केषुचित् द्रुमेषु पक्विमबीजायमानैः पीतलघु
गुलिकासदृशात् पक्वफलबीजवदाचरद्भिः स्फुलिंगैः हरिचंदनादिषु केषुचित् द्रुमेषु पीतत्वेन सर्वतोवेष्टनेन च कल्कलवदाचरद्भिः आलोकैः प्रकाशैः नीडव
त्कपक्ष्यावासस्थानवत्कु केषुचि द्रुमेषु परस्परं पक्षिपक्षताडनानां रटनायमानैः शब्दवदाचरद्भिः प्रोद्यद्भिः आविर्भवद्भिः चटच्चटात्कारैश्च कृत्वा सर्वतः परीत

गद्यं ॥ क्रमेणप्रबलीभवतोभगवतः पवमानसखस्यतमालादिषुकेषुचि द्रुमेषुपत्रोच्चयायमानैर्धूमैः किंशुकादिषुकेषुचि
त्स्तबकायमानैर्ज्वालाकंदलैस्तिलकादिषुकेषुचित् पक्विमफलबीजायमानैः स्फुलिंगैर्हरिचंदनादिषुकेषुचि द्रुल्कलाय
मानैरालोकैः नीडवत्सुकेषुचित् परस्परपक्षिपक्षताडनरटनायमानैः प्रोद्यच्चटच्चटात्कारैश्चसर्वतः परीतमपितद्वनंयथापुर
मवतस्थे १७ पद्यं ॥ हुताशनपरित्रासादुज्ज्वलंत्यावनश्रियः कबरीवश्लथावेगात्कापिधूम्यारवमानशे ११ वलयंधूमरेखाया
वर्त्मनि द्युसदांवभौ भाविनः शरकूटस्यपरितोमानसूत्रवत् १२ मपि अग्निना व्याप्तमपि तद्वनं यथापुरं यथापूर्वं अवतस्थे वर्ततेस्म १७ पद्यं ॥ हुताशनपरि
त्रासात् अग्निभयात् वेगात् उज्ज्वलंत्याः ऊर्ध्वंगच्छंत्याः वनश्रियः वनलक्ष्म्याः श्लथाशिथिला कबरी च केशसन्निवेश इव कापि धूम्या धूमसमूहः खं आकाशं आनशे व्याप्नो
तिस्म ११ धूमरेखायाः वलयं मंडलं द्युसदां देवानां वर्त्मनि आकाशे बभौ किमिव परितः आसमंतात् भाविनः इंद्रेण सहस्रमरे भविष्यतः शरकूटस्य बाणसमूहस्य मान

सूत्रवत्परिमाणसूत्रमिव यथाकश्चित्परिमाणार्थमादौसूत्रन्यासंकरोतितद्वत् ११२ सः अग्निः हेजन त्वंभुविमरुतांदेवानांमध्येमल्लं श्रेष्ठं इंद्रमपितृणाय मन्यमानं तृणमिवतुच्छं मन्वानं अस्यगांडीवभृतः अर्जुनस्यैव बाहोर्बलं पठपठ इतिवदन्निव झटिति शीघ्रं स्फोटारवंवेणवादेर्विदारणशब्दंस्फुटयांबभूव प्रकटीचकार पठपठ इतिविदारणशब्दे इयमुत्प्रेक्षा ११३ स्वपार्श्वयोर्युग्मेज्वलंतः अग्निकंदलाः अग्निसमूहाः येषांते वनांतभाजः वनमध्यवर्तिनः महत्तराः अजगराः निशातंतीक्ष्णंयत् वज्रं तस्यक्षतिभ्यो महाव्रणेभ्यः निःसृतं बहिर्निर्गतं असृक्येषांते महीभृतानां पर्वतानां दशां अवस्थां अपलात्

अस्यैवगांडिवभृतोभुविहेजनत्वंमल्लंतृणायमरुतामपिमन्यमानं बाहोर्बलंपठपठेतिवदन्निवाग्निः स्फोटारवंसझ्झटितिस्फुटयांबभूव ११३ स्वपार्श्वयुग्मज्वलदग्निकंदलावनांतभाजोऽजगरामहत्तराः निशातवज्रक्षतिनिःसृतासृजांदशामपलाज्जगृहुर्महीभृतां ११४ गद्यं॥ तत्रनिकुरंबाणिस्तंबेरमाणामामूलमनलार्चिरवलंबितदंतमुसलानिप्रेमपरवशतयावशास्ववितरितुंस्वसृक्कभागविन्यस्तजग्धार्धसल्लकीपल्लवकवलानीवक्षणमलक्ष्यंत १८ पर्लविनाजगृहुःस्वीचक्रुः

११४ गद्यं॥ तत्रवने आमूलंमूलपर्यंतं अनलार्चिभिः अग्निज्वालाभिः अवलंबितानि धृतानि दंतमुसलानि येषांतानि स्तंबेरमाणां गजानांनिकुरंबाणिवृंदानिप्रेमपरवशतयास्नेहाधीनतयावशास्वकरिणीषु वितरितुं दातुंस्वेषांसृक्कभागेषु विन्यस्ताः स्थापिताः अर्धजग्धाः भक्षिताः जग्धार्धाः राजदंतादित्वात्परनिपातः सल्लकीपल्लवानांकवलाः ग्रासाः येषांतानीव क्षणंक्षणमात्रं अलक्ष्यंत अदृश्यंत जनैरितिशेषः सल्लकीपल्लवानामतिरक्तत्वात्पल्लवानांसृक्कभागस्थापनस्यकरिस्वभावाच्चेयमुत्प्रेक्षा १८

२५

सविधे समीपभागे ज्वलनस्य अग्नेः ऊष्मणां वीचिभिः सपदि तत्काले म्लानानां कपित्थशाखिनां परितः पाकेन पचनेन सिताः शुभ्राः फलानां व्रजाः समूहाः स्फोटकबुद्बुदा इव जलबुद्बुदाकारस्फोटका इव प्रबभुः कपित्थवृक्षाणां फलानि अग्निसंपर्कजतद्वृक्षस्फोटका इव बभुरित्यर्थः ११५ निशि तमसि केवलं दीप्रा दीप्तियुक्ता तनुर्यस्यास्तां निजजातिं स्वज्ञातिं निखिलं सकलं ओषधितरुं विजेतुमिव इतरे तेभ्योऽन्ये तेतमालपलाशादयः तरवः दिवसेपि अतीवतरां जज्वलुः दीप्तततनवो बभूवुः यथा कश्चित् रात्रौ तमसि दीपिकया गच्छंतं स्वज्ञातिं जेतुं अहोरात्रं दीपिकया गच्छति तद्वत् ११६ तत्र वने गांडिवभृता

पद्यं॥ सविधज्वलनोष्मवीचिभिः सपदि म्लानकपित्थशाखिनां परिपाकसिताः फलव्रजाः प्रबभुः स्फोटकबुद्बुदा इव ११५ निशि केवलं तमसि दीप्रतनुं निजजातिमोषधितरुं निखिलं इतरे विजेतुमिव ते तरवो दिवसेपि जज्वलुरतीवतरां ११६ दनुसदानवनिशाचरवर्गस्तत्र गांडिवभृता निहतोपि तन्निषंगयुगबाणगणानां संख्यया प्रतिभटत्वमकार्षीत् ११७

अर्जुनेन निहतोपि मारितोपि दनुसानां दानवनिशाचराणां वर्गः समूहः तस्य अर्जुनस्य निषंगयोः तूणीरयोः युगस्य बाणगणानां संख्यया प्रतिभटत्वं प्रतिस्पर्धिभटत्वं अकार्षीत् कृतवान् यथा मल्लानां प्रतिमल्लाः बलेन भवंति तथैव मृतदैत्यराक्षसाः अर्जुनबाणगणानां संख्यया प्रतिभटत्वं चक्रुः न तु बलेन असंख्यबाणैरसंख्याहताः इत्यसंख्यत्वेन कोटिबाणैः कोटिर्हननाद्दितिसंख्यया वा प्रतिभटत्वं स्वीकृतमित्यर्थः ११७॥ ॥७॥ ॥७॥

कृशानुः अग्निः अतिहृष्टः सन् ज्वालतापभरेणज्वालोष्मातिशयेनकुंडलितानि अंगानियासांताः क्ष्वेडसार एव घृतंतस्यसेचनेन मृद्धीः सर्पपुंगवानां सर्पश्रेष्ठानां
ततीः पंक्तीः शाष्कुलीरिव भाषायां कोडबळी इतिजिलीबी इतिचप्रसिद्धपदार्थानिव चचर्व भक्षयामास ११८ यावदग्निः वनदाहप्रवृत्तः तावत् शक्रः इंद्रः त
क्षकस्य नागस्य रक्षणाय सहसा अकस्मात् द्विपं ऐरावतं अधिरुह्य तदीये ऐरावतीये मूर्ध्नि वज्रंन्यस्य मरुतांदेवानां वाहिनीं सेनां सन्नाहयन्सम्बद्धांकुर्व

ज्वालतापभरकुंडलितांगीः क्ष्वेडसारघृतसेचनमृद्धीः सर्पपुंगवततीरतिहृष्टः शाष्कुलीरिवचचर्वकृशानुः १८ तावत्तक्षकरक्षणा
यसहसाशक्रोधिरुह्यद्विपंवज्रंन्यस्यतदीयमूर्ध्निमरुतांसन्नाहयन्वाहिनीं ब्रम्हांडप्रतिरोधनेनविमुखैर्धूमैरिवारण्यजैरातस्तारन
भस्तलंजलधरैराबद्धघोरारवैः ११९ गद्यं॥ ततस्तैरनेकैर्नाकौकसामनीकैर्मत्सरेणतदुपरिनिपात्यमानादिग्भित्तिशिखराणामिववे
गादापततांवारिधौवाडवहव्यवाडपिकवलितोयमस्माभिरितीवविद्युतः प्रकाश्यगर्जितेनतर्जयतामिवपर्जन्यानामासारसर्वा
भिसारेणनिर्वापितेवनेमनाकृश्यामायमानेसतिशोणायमानलोचनेनकपिकेतनेनतत्प्रतिचिकीर्षयाशरकदंबैरंबरेनिरव
लंबमाकलितांशरशालांछन्नीकृत्यपुनरपिसमुन्नीयमाननिजकेतुरुषर्बुधोभगवानुद्दिदीपे १९ न् जलधरैः मेघैः नभस्तलं आतस्तार
आच्छादयामास कथंभूतैः जलधरैः आबद्धः आरब्धः घोरारवोयैस्तैः तथाब्रम्हांडप्रतिरोधेनब्रम्हांडोर्ध्वकटाहप्रतिबंधेन विमुखैः पश्चान्निवृत्य आगतैः अरण्यजैः धू २६
मैरिवेत्युत्प्रेक्षा ११९ गद्यं॥ ततः तैः अनेकैः बहुभिः नाकौकसांदेवानां अनीकैः सैन्यैः मत्सरेण तदुपरि अर्जुनोपरिनिपात्यमानानां दिशा एवभित्तयः तासांशिखरा-

णामिववेगात् आपततां अधःआगच्छतां वारिधौसमुद्रेजलग्रहणसमये अयंवाडवहव्यवाडपिवडवाग्निरपिअस्माभिःकवलितःधृतःइतरेषांकाकथाइतिसूचयि
तुमिवविद्युतःप्रकाश्यदर्शयित्वागर्जितेनतर्जयतांधिक्कुर्वतामिव पर्जन्यानांमेघानां आसाराणां धारासंपातानांसर्वाभिसारेणसहैवसर्वागमनेननिर्वापितेव नेमना
क् ईषत् श्यामायमाने कृष्णीभवतिसति शोणायमाने शोणीभवंतीलोचनेयस्यतेनकपिकेतनेन अर्जुनेन तत्परिचिकीर्षया तस्यप्रतिक्रियाकरणेच्छया शर
कदंबैः बाणसमूहैः कृत्वा अंबरे आकाशे निरवलंबं यथातथा आकलितां कृतां शरशालांबाणगृहं छत्रीकृत्य पुनरपिसमुन्नीयमानःसमुच्छ्रीयमाणःनिज
केतुःधूमोयेनसःभगवान् उषर्बुधःअग्निःउद्दिदीपे प्रजज्वाल १९ तत्रांतरे पुनरुद्दीपनसमयेश्वेतवाहनःअर्जुनःप्रोषितःदेशांतरंप्रतिगतः वल्लभःपतिःतक्ष

गद्यं ॥ तत्रांतरेप्रोषितवल्लभतयाप्रेम्णाकुमारमश्वसेनंनिगीर्यदहनार्चिरूष्मासहिष्णुतयापुनरपिनिवर्त्यदिवंप्रयातीभिर्घनधारा
भिरिवपन्नगकन्यकाभिःसहवनादुत्पतंतींतक्षककुटुंबिनीमविलंबितमेवश्वेतवाहनःशातमुखेनरसनायामिवग्रीवायामपिद्विधावि
दलितांचक्रे २०

कोयस्याःतस्याःभावस्तत्तातयाप्रेम्णाकुमारं अश्वसेनंनिगीर्य मुखमध्येकृत्वा पन्नगकन्याभिःसहवनादुत्पतंतीं तक्षककुटुंबिनींभा
र्यां अवलंबितमेवशीघ्रमेव शातमुखेतीक्ष्णाग्रेणशिलीमुखेन बाणेनरसनायामिवजिव्हायामिव ग्रीवायामपिद्विधाविदलिताभिन्नांचक्रे यथासर्पजातीय त
या ब्रम्हणाजिव्हाद्विधा विदलिता तथापार्थेनग्रीवापिद्विधाविदलितेत्यर्थःसापार्थेनहतेतिभावःकथंभूताभिःपन्नगकन्याभिःदहनस्य अग्नेःअर्चिषांज्वा-
लानां उष्णास्य असहिष्णुतया पुनरपिनिवृत्यदिवं आकाशंप्रयांतीभिःघनानांधाराभिरिवेत्युत्प्रेक्षा २० ॥ ॥७॥ ॥ ॥७॥

पद्यं॥ नभसि शरकूटे बाणसमूहात्मके मंडपे कृते सति तस्मिन् खांडववन्हौ आशुगेन वायुना विनुन्नं प्रेरितं अंबुमुचां मेघानां कबंधं उदकं न पपात परं केव-
लं आशुगविनुन्नं बाणच्छिन्नं तक्षकपत्न्याः कबंधं मस्तकरहित शरीरं पपात १२० गद्यं॥ अथ सः कौशिकोपि इंद्रोपि नकुलोपि च चकितादपि चकितं अति
भीतमित्यर्थः वियति आकाशे विहितं कृतं उपसरणं आगमनं येन तं नवेन जननीशोकेन दयनीयं दयापात्रं हतबालं छिन्नपुच्छं तं अहिबालं सर्पार्भकं परि-
गृह्य लालनया परितोषं अनेषीत् नीतवान् इंद्रोपि अहिबालं शत्रुकृतत्रासकरपुत्रं संतोषं अनैषीदित्यप्यर्थं द्योतयितुमपि शब्दः सर्पकृतत्रासकरेप्यहिरिति यादवः कौ

पद्यं॥ नभसि कृते शरकूटे न पपाताशुगविनुन्नमंबुमुचां तस्मिन्खांडववन्हौ तक्षकपत्न्याः कबंधमेव परं १२० गद्यं॥ अथ स कु
पितः स्वयं कौशिकोपि चकितचकितं वियति विहितोपसरणं नवजननीशोकदयनीयं हतबालं तमहिबालं परिगृह्य लालनया प
रितोषमनेषीत् २१ पद्यं॥ कृतं तमभ्येत्य सुरैरशेषैः क्रुध्यन्नथायुध्यत घोरमिंद्रः चक्रे स दावस्य च तक्षकस्य यदग्निमत्तां यदन
ग्निमत्तां १२१

शिको नकुले व्यालग्राहे गुग्गुलशक्रयोरिति विश्वः २० ॥पद्यं॥ अथ इंद्रः क्रुध्यन् सन् अशेषैः सुरैः सह तं सुतं पुत्रं अर्जुनं अभ्येत्य घोरं यथा तथा अयुध्य
त पुत्रेण सह युद्धकारणमाह चक्रे इति यत् यस्मात्कारणात् सः अर्जुनः दावस्य वनस्य अग्निमत्तां अग्नियुक्ततां चक्रे यद्यतश्च तक्षकस्य अनग्निमत्तां-
भार्याहननात् गृह्याग्निराहित्यं चक्रे १२१॥ ॥श्रीकृष्णायनमः॥ ॥ ॥ ॥ ॥

तदायुद्धसमये तस्यवनस्यउपरि ऊर्ध्वभागेकेवलंसहस्रनेत्रस्य इंद्रस्य सव्यसाचिनः अर्जुनस्यच निषंगाएव नीडानि आवासस्थानानि तेभ्यः उत्पतितानि ब
हिर्गतानि पत्रिणां बाणानां पक्षिणांच कुलानि वृंदानि कोलाहलकेलिं कलकलशब्दक्रीडां आदधुः चक्रुः नतुवृक्षनीडोत्पतितपत्रिणांकुलानि तेषांनाशादिति
भावः१२२ विपाठानपि स्थूलानपि अध्ययनरहितानपिच शरान् आशुशीघ्रं श्रुतेः कर्णस्य वेदस्यच पारदृश्वनः पारंदृष्टवतः विधाय कृत्वा ततस्ततः तस्मिन् त
तस्मिन्देशे विमुंचतः कुरूद्वहात् अर्जुनात् सकाशात् साध्वसं भयमेवरोगः तद्वतः हरेः इंद्रस्य दूरतरं यत् अपसर्पणं पलायनमेव भिषक् वैद्यः रोगहर्तृ अभवत्

वनस्यतस्योपरिकेवलंतदासहस्रनेत्रस्यचसव्यसाचिनः निषंगनीडोत्पतितानानिपत्रिणांकुलानिकोलाहलकेलिमादधुः१२२
शरान्विपाठानपिपारदृश्वनःश्रुतेर्विधायाशुविमुंचतस्ततः कुरूद्वहात्साध्वसरोगिणोहरेरभूद्भिषग्दूरतरापसर्पणं१२३ जयंत
मेकंयुधिसोढुमक्षमेजयंतमन्यंस्रुतमीक्षितुंगते पुरींबलद्वेषिणिघोषकैतवाज्जहासशंखद्वितयंचकृष्णयोः१२४ ततःकृशानोर्वि
परीतवर्णस्वनामवाच्यादिवभीतभीतं मयंवनेदैत्यमयंररक्षसचक्रपाणेरिवशक्रसूनुः१२५ इंद्रोर्जुनभयेन पलायनंचक्रे इत्यर्थः१२३ युधि
जयंतं पराभवंतं एकंकृतं अर्जुनं सोढुं अक्षमे असमर्थे बलद्वेषिणि इंद्रे अन्यं जयंतं एतन्नामकं सुतं ईक्षितुं पुरीअमरावतींगतेसति कृष्णयोः कृष्णार्जुनयोः शंखद्वि
तयं पांचजन्यदेवदत्तनामकं शंखद्वयं घोषकैतवात् शब्दकपटात् जहासहास्यं चकार युद्धादिंद्रेण पलायने कृतेसति जयलाभात् हर्षेण कृष्णार्जुनौ शंखौ प्रदध्मतु
रितिभावः१२४ ततः सोयंशक्रसूनुः अर्जुनः वनेविपरीतोवर्णो अक्षरे यस्य तच्च सत्स्वनाम मयइतिनाम तद्विपरीताक्षरं कृतं वेत् यमइति भवति तस्यवाच्यात्

अभिधेयान् साक्षात्कृतांतादिव कृशानोः अग्नेः सकाशात् भीतादपिभीतं अतिभीतंमयंदैत्यंररक्ष रक्षितवान् कस्मादिव चक्रपाणेरिव यथाहंतुमुद्यता
न्मयोरक्षितः तथाग्नेरपिरक्षितइतिभावः १२५ कुरुपूर्वं कुरुशब्दपूर्वं क्षेत्रं अधिपतिमपि कुरुक्षेत्रं कुर्वधिपतिं कुरूणामधिपतिं अर्जुनंचसपदिदैवबलेन
संश्रितौ आश्रितौ तक्षकौ तक्षकसंज्ञकनागः दैत्यानांतक्षकः तक्षामयासुरश्चतौ सकलखांडवचर्वितुः भक्षयितुः अग्नेः विघसत्वंभोजनशेषत्वंअभज
तांस्वीचक्रतुः खांडववनदाहाद्देतौ द्वावेवावशिष्टावितिभावः १२६ अथविजयिनौविजयशीलौ कृष्णौ कृष्णार्जुनौस्मित्वा ईषन्द्धास्यंकृत्वातुंदंउ

क्षेत्रमप्यधिपतिंकुरुपूर्वंसंश्रितौसपदिदैवबलेन चर्वितुःसकलखांडवमग्नेस्तक्षकावभजतांविघसत्वं १२६ अथस्मि
त्वातुंदंपरिमृशतिमंदायितगतौसमापृच्छ्यप्रीत्यात्रिदिवमुपयातेहुतवहे रथाभ्यांमौनिभ्यांघनसलिलसेकेनमहताविजे
त्रौतौकृष्णौविविशतुरुपांतंनरपतेः १२७॥ ॥इत्यनंतभट्टकृतेश्रीमतिचंपूभारतेतृतीयःस्तबकःसंपूर्णोभवत्॥ ७॥ ॥

दरं परिमृशति अतिपूर्णत्वात् हस्तेन परितः स्पृशति तथातिभक्षणेन शरीरजाड्यात् मंदायितागतिर्यस्यतस्मिन् हुतवहे अग्नौ प्रीत्या समापृच्छ्य युष्मत् कृप-
याकार्यं जातंस्वस्थानं गच्छामीति पृष्ट्वा त्रिदिवंस्वर्गंउपयातेगतेसति महताघनः निबिडः घनानांमेघानांवायः सलिलसेकः तेनकृत्वामौनिभ्यांगंतव्यभूत
लस्यसपंकत्वात् निःशब्दाभ्यांरथाभ्यांनरपतेः धर्मराजस्यउपांतं समीपदेशंविविशतुः जग्मतुः १२७॥ ॥ इतिश्रीकविधुरीणानंतभट्टकृतश्रीम- २८
च्चंपूभारतटीकायांश्रीखंडोपाव्हबाजीरायात्मजनारायणकृतायांतृतीयःस्तबकःसमाप्तिमगमत्॥ ७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥

[OrderDescription]
,CREATED=30.11.19 15:03
,TRANSFERRED=2019/11/30 at 15:08:51
,PAGES=59
,TYPE=STD
,NAME=S0002231
,Book Name=M-297-BHARAT CHAMPU
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF

FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF

FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF

FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF